

147691

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

147691

**ANOMİK KENTLEŞME
VE
DİYARBAKIR ÖRNEĞİ**

Hazırlayan
Remziye ERDEM

Danışman
Doç. Dr. Ahmet CİHAN

DİYARBAKIR
ŞUBAT-2004

ÖZET

“Anomik Kentleşme ve Diyarbakır Örneği” konulu yüksek lisans tez çalışması, Diyarbakır’da tarihsel süreç içerisinde oluşan nüfus hareketlerini ve bu hareketlilik sonucu ortaya çıkan anomik kentleşme olgusu üzerinde durmayı amaçlamıştır.

Diyarbakır’ın sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri tarihsel süreç içerisinde değerlendirilerek, Diyarbakır’ın günümüzdeki kent yapısına nasıl etki ettiği araştırılmıştır. Nüfusun toplumsal yapısını ortaya koyabilmek için, Cumhuriyet öncesi dönemde bir arada yaşayan bir çok etnik grubun kentin toplumsal yapısına etkisi incelenmiştir. Cumhuriyet sonrasında Müslüman olmayan etnik grupların diğer kentlere ve ülkelere göçü, kentin yerleşik nüfusunun azalmasına neden olmuştur. Aynı dönemde kırdan-kente gerçekleşen iç göçün kentin toplumsal yapısını hangi yönde etkilediğini ortaya koymak araştırmanın temel hedefleri arasındadır.

Kentteki nüfus hareketliliğinin sosyo-kültürel yapıya etkisinin yanı sıra ortaya çıkardığı çevresel ve mekansal sorunlar da ele alınmıştır.

20. yüzyılın başından itibaren ve yüzyılın sonuna doğru Diyarbakır’daki göç olgusunun iç ve dış dinamiklerin etkisi ile kentsel bütünleşmeyi engellemesi, ekonomik düzenin sarsılması, nüfus sirkülasyonunun hız kazandığı ve kentsel anominin en tipik örneğinin yaşandığı bir merkez haline dönüşmesi dikkat çekmektedir.

ABSTRACT

This study which was produced under the title of “Anomalous Urbanization and Diyarbakır Model” has been made to search the population dynamism that Diyarbakır Faced from past to date and to put forward the crooked urbanization economical discord and socio-cultural contrasts that appeared as the result of this dynamism.

Socio-economical and cultural panorama of Diyarbakır has been evaluated from historical point of view and it has been investigated whether this has an influence on today's socio-cultural, economical and pathological structure of Diyarbakır in order to be able to assess its populative structure from social and cultural points of view, while the influence of several ethnic groups who live together before republic, to social, cultural examined, it has been investigated, in which direction the outgoing migration of ethnic groups together with the incoming migration took place from country side through the city that have took place after Republic, influenced the social, cultural and economical structure.

Beside the influence of populative dynamism to the socio-cultural structure, occurred circumferential and terrestrial problems, and the problems accrued related to municipal problems and the problems mis-urbanization have been searched.

Effective from the beginning of 20th century, it has been aroused that the effects of the internal and has accelerated, economical level has been shaken, populative circulation has speeded up and municipal anomaly has been commenced to reveal.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından.....
.....Sosyoloji.....Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak
kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Altınem Akhan Altınem Akhan

Üye

Yrd. Doç. Dr. Rüstem Erkan Rüstem Erkan

Üye

Yrd. Doç. Dr. Oya SAN Oya SAN

Üye

.....

Üye

.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../ 2004

Prof. Dr. Emrullah Güney
Müdür
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye’de, 1950’li yıllarda başlayan kentleşme süreci, kentlerdeki sanayileşmeden çok, kırsal alandaki yapısal değişimlere bağlı olarak, kırdan kente göç hareketi ile başlamıştır.

Diyarbakır’da 1950’lerde başlayan genel göç dalgaları ve kentleşme süreci 1980’lere kadar Türkiye’nin genel göç ve kentleşme süreci karakteristiğine uyar. Ancak 1980 sonrası ve 1990’ların başında kırdan kente doğru gerçekleşen göç dalgası Türkiye genelindeki göç olgusundan farklı bir boyutta gerçekleşmiş, bu durum da Diyarbakır’ın patolojik kentleşme sürecini hızlandırmıştır. 1990’ların başında terör ortamı ve güvenlik sorunları nedeniyle, istem dışı gerçekleşen kitlesel göçün, sosyal ve teknik altyapısı zayıf Diyarbakır’ı hedeflemesi, kentin ekonomik, sosyal, siyasal sıkıntılar ve çarpıklıklar yaşamasına neden olmuştur. Bunun sonucunda kent, sosyal ve kültürel alanda birikimlerini yitirmeye başlamış, birikimlerini yitiren kent ise kültürel erozyona uğramıştır.

Bu araştırma, Diyarbakır’ın geçmişten günümüze kadar yaşadığı nüfus hareketlerini araştırma ve bu hareketlilik sonucunda ortaya çıkan çarpık kentleşme, ekonomik düzensizlik ve sosyo-kültürel çelişkileri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bir çok kişinin katkısı olmuştur. Öncelikle, çalışmamı değerli bilgi ve görüşleri ile yönlendiren, tezin şekillenmesi ve bulguların değerlendirilmesinde katkılarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ahmet CİHAN’a; gerek kaynak konusunda gerekse görüşleri ile yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Rüstem ERKAN’a ve Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyelerinden, Yrd. Doç. Dr. Gülhan DEMİRİZ’e, yüksek lisans ders döneminde bana katkılarından dolayı Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Orta Öğretim ve Sosyal Alanlar bölümü öğretim üyelerine ve fotoğraf çekimleri konusunda maddi ve manevi desteğini esirgemeyen arkadaşım Hüseyin TAŞ’a, ayrıca yardımlarını ve desteğini hep yanımda hissettiğim arkadaşım Bahri ATICI’ya ve aileme içten teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER	Sayfa No
ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
TUTANAK.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLO LİSTESİ.....	VI
ŞEKİL LİSTESİ.....	VII
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	3
1.1. Araştırmanın Konusu.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Kapsamı.....	4
2. KENTLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	
2.1. Kent.....	5
2.2. Kentleşme	6
2.3. Kentlileşme	7
2.4. Anomi	7
2.5. Anomik Kent(leşme) Tipolojisi.....	8
3. ANOMİK KENTLEŞMENİN NEDENİ VE SONUCU OLARAK GÖÇ VE GECEKONDULAŞMA	9
3.1. Göç.....	9
3.2. Gecekondu ve Gecekondulaşma	10
4. DİYARBAKIR'IN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	11
4.1. Diyarbakır'da Nüfus Trendleri.....	17
4.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	18
4.1.2. Cumhuriyet Sonrası Dönem.....	21
4.2. Diyarbakır İçin Nüfus Tahminleri	23
5. DİYARBAKIR'DA GÖÇ VE KENTİN GELİŞİMİ AÇISINDAN OLUŞTURDUĞU SONUÇLAR.....	25
6. DİYARBAKIR'DA KENTSEL SÜREÇLER VE SONUÇLARI	29

6.1. Kentin Gelişim Yönleri.....	29
6.2. Nüfus Hareketlerine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Çevresel ve Mekansal Sorunlar	29
6.2.1. Kentin Alt Yapı Sorunları.....	35
7. EKONOMİ VE KENTSEL ANOMİ.....	38
7.1. Cumhuriyet Dönemi Sanayileşme Politikası.....	38
7.2. Ermeni Tehcirinin Diyarbakır Ekonomik Yapısına Etkisi.....	38
7.3. Günümüzde Diyarbakır'ın Ekonomik Yapısı.....	39
7.4. Diyarbakır'da İstihdam ve İşsizlik.....	44
8. DİYARBAKIR'DA SOSYO-KÜLTÜREL YAPI VE KENTLEŞMENİN YARATTIĞI SORUNLAR.....	46
8.1. Diyarbakır'da Nüfus Hareketlerine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Eğitim Sorunları.....	53
8.2. Diyarbakır'da Nüfus Hareketlerine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Sağlık Sorunları.....	55
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	58
KAYNAKÇA	60

TABLO LİSTESİ**Sayfa No**

Tablo1. 1518 Yılında Diyarbakır Şehir Merkezi Aile Sayıları	18
Tablo 2. 1872-1874 Nüfus Tahminleri	29
Tablo 3. 1872 Yılı Diyarbakır Kent Merkezi Nüfus Tahminleri	20
Tablo 4. 1894-1895 Yılı Nüfus Sayım Sonuçları	20
Tablo 5. 1901 Yılı Nüfus Tahminleri	20
Tablo 6. Diyarbakır Nüfusu, Yıllık Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu(1950-1990)	21
Tablo 7. Diyarbakır Kent Merkezi Nüfusu ve Nüfus Artış Hızı	22
Tablo 8. 1997-2000 Diyarbakır Kent Nüfusu	22
Tablo 9. Diyarbakır'ın Gelişim Alanlarına Ait Kentsel Alt ve Üst Nüfus Projeksiyonları.....	23
Tablo 10. Diyarbakır Kent Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	24
Tablo 11. İçe Göçün Toplam Göç ve İl Nüfusu İçindeki Payı (1975-1990)	25
Tablo 12. Dışa Göçün Toplam Göç ve İl Nüfusu İçindeki Payı (1974-1990)	25
Tablo 13. Diyarbakır'a Göç Edenlerin Göç Nedenleri	26
Tablo 14. Düşünüyorsanız, Nereye Göç Etmeyi Düşünüyorsunuz?	27
Tablo 15. Bağlar Alt Kademe Belediyesi	30
Tablo 16. Kayapınar Alt Kademe Belediyesi	31
Tablo 17. Oturulan Konut Türleri	34
Tablo 18. İş İçin Başvuranların Bakmakla Yükümlü Olduğu Kişilerin Sayısı	44
Tablo 19. 2000-2001, 2001-2002 Öğretim Yılı	54
Tablo 20. İlimizdeki Okul Yazarlık Oranları %	55
Tablo 21. Diyarbakır'da ve Türkiye'de Sağlık Ocakları ile İlgili Verilerin Karşılaştırılması	56

ŞEKİL LİSTESİ**Sayfa No**

Şekil 1. Mezopotamya ve Çevresi.....	12
Şekil 2. Sur İçi Planı	13
Şekil 3. Diyarbakır Yerleşim Planı	16

RESİM LİSTESİ**Sayfa No**

Resim 1. Gecekondu ve Modern Yapılardan Bir Görünüm	35
Resim 2. Sur İçi Çöküntü Alanından Bir Görünüm	36
Resim 3. Sur Duvarlarına Yapılmış Evlerden Bir Görünüm	36
Resim 4. Devasa Binalar İle İç İç Geçmiş Gecekonduardan Bir Görünüm	37
Resim 5. Hızla Çoğalan Yapılaşmadan Bir Görünüm	38
Resim 6. Kentsel Yapıda Kırsal Yaşam Biçiminden Bir Görünüm	51
Resim 7. Kentsel Modern Yapı ve Kırsal Yaşam Birlikteliğinden Bir Görüntü	52
Resim 8. Diyarbakır Etnik Zenginliğinden Bir Görünüm	54
Resim 9. Gecekondu ve Tarihsel Yıkıntılardan Bir Görüntü	54
Resim 10. Tarihi Sur İçi Evleri ve Gecekondu	55
Resim 11. Yıkıntıya Dönen Tarihi Sur İçi Evlerinden Bir Görüntü	56

GİRİŞ

Diyarbakır göç ile oluşan ekonomik, kültürel ve sosyal anlamda ilk tahribatını 1915'teki Ermeni tehciriyle yaşamıştır. 1950'lerde kırdan kente doğru başlayan ve 1990'lı yıllarda güvenlik nedeniyle ortaya çıkan zorunlu göçün de eklenmesi ile kentleşme ve göç toplumsal bir soruna dönmüştür. Güneydoğu Anadolu'nun büyük merkezlerinden biri olan Diyarbakır zorunlu ve kitlesel göçün merkezlerinden biri olmuştur. Bu tarihlerde dışa verilen göçe rağmen kent nüfusu azalmamış, kırsal alandan yaşanan iç göçle Diyarbakır kent merkezinin nüfusu artmaya devam etmiştir.

Diyarbakır kent merkezinde; vücut bulan ekonomik görüntünün nüfus sirkülasyonu, önce embriyo halinde başladığı, doluşun kontrol edilemeyen farklı göç dalgalarıyla şekillendiği ileri sürülebilir.

Diyarbakır, göç ile oluşan ekonomik, kültürel ve sosyal ilk tahribatını 1915'teki Ermeni tehciriyle yaşamıştır. 1950'lerde kırdan kente doğru gelişen iç göçün 1970'lerde hız kazanması, 1990'ların başında birdenbire, kitlesel ve zorunlu olması bu göçün Güneydoğu Anadolu'nun büyük merkezlerinden biri olan Diyarbakır'ı hedeflemesi kenti yoğun ve çarpık, yasal olmayan bir yapılanma sürecine sokmuştur. Süreklilik kazanan bu göç, kentin hızı ve çarpık gelişmesine önemli oranda etki ederken, konut ihtiyacı, kaçak yapılanmalar ve gecekonduların oluşmasına neden olmuştur.

Diyarbakır, demografik olarak büyürken; ekonomik, altyapı, konut yerleşimi açısından nüfusun asgari ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. Göçle birlikte, Diyarbakır il genelinde ekonomik sıkıntılar ve barınma ihtiyacı bir araya gelince, gecekondulaşma başlamıştır. Gecekondulaşmayı çok katlı kaçak yapılar takip etmiş, yetersiz altyapıya sahip yerlerde gelişen yoğun yapılaşmalar kaos yaratmış, kentin görüntüsünü tamamen değiştirmiştir. Orta sınıfa hitap eden konutlar gecekondu ile bir araya gelmiş, bu da yeni bir kentsel gelişme örüntüsü oluşturmuştur. Kentte toplumsal ve mekansal ayrışma yan yana gelmiştir. Bu durum, çarpıcı tezatlar taşıyan bir kent coğrafyasının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Nitelikli ve niteliksiz iş gücü, tam zamanlı/yarı zamanlı çalışma koşulları ayırımının hızla oluşturduğu, büyük bir işsizler ordusundan alınan göç ile ücretlerin düşüklüğü, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik alanlarında eşitsizliklerin hızla arttığı koşullarda, mekanında bu gelişmelerden etkilenmesi ve hızla ayrışması kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Tarıma dayalı ekonominin ağırlıkta olduğu Diyarbakır'da sanayi atlanarak, tarım sektöründen hizmet sektörüne bir geçiş yaşanmıştır. Bu durum doğal olarak sosyal ve kültürel alanlarda ciddi sorunlara ve kısa sürede telafisi imkansız çarpıklıklara yol açmıştır.

Hızlı nüfus artışı ve diğer illerden il merkezine yönelen göç karşılık ilde istihdam olanaklarının azlığı, yüksek sanayi tesislerinin yetersizliği işsizlik oranının sürekli büyümesine neden olmuştur. Buda kenti konut ve altyapı yetersizliğinin yanı sıra, eğitim, sağlık gibi gittikçe ağırlaşan sosyo-ekonomik problemlerle de karşı karşıya bırakmıştır.

Kırsal alandan kente doğru gerçekleşen göçün yanı sıra kentten de metropollere doğru göç gerçekleşmiştir. Kentten dışa doğru gerçekleşen göç sadece insanlarımızın gitmesine neden olmamıştır. İnsanlarımızla beraber bütün değerlerimizde göçmüştür. Yani gidenler kente ait, kente ilişkin birikimlerini de götürmüşlerdir.

Kısaca bugün Diyarbakır'ı büyük bir köy diye tanımlarken sadece kente göçen köylü insanlarımızın katkılarını değil sermayesinden yaşam biçimine, kültürel değerlerimize kente ait bir şeylerin eksilmişliğinin de kastediyoruz.

1990'li yıllara kadar kırdan-kente doğru gerçekleşen göç, kendi iradeleri ve tercihleri çerçevesinde ekonomik ve sosyal gerekçeler ile kente göç edenlerdir. 1990 sonrasında göç edenlerin, istemleri dışında yaşadıkları bu süreç, buldukları ortamda, kendi koşullarında bildikleri yada geldikleri yerdeki gibi bir yaşamı sürdürme özlemi ve doğal olarak da çizgisini oluşturma gayreti göstermişlerdir. Kentsel mekandaki kalış sürelerinin uzaması ve varlıklarının önlenemez artışı, kenti kendi lehlerine çevirerek yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır.

1.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Konusu

Diyarbakır’da belli dönemlerde yaşanan demografik hareketlilik, yalnızca sayısal sonuçlar açısından değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel açıdan da etkili olmuştur. Bu değişim ve etkileşim günümüzde de devam etmektedir. Sürekli olarak değişen Diyarbakır nüfusu, 20. yüzyıla kadar pek çok dini- etnik grubu bir arada barındırmıştır. Bir arada yaşayan gruplar etnik olarak farklı, ama ortak bir zenginlik oluşturmuş; kendi içinde oluşturduğu bu zenginlik, Diyarbakır’ı sosyal ve kültürel pek çok açıdan etkiliye gelmiştir. Ancak söz konusu etno-kültürel zenginlik sosyal ve siyasal stabilitenin olduğu dönemde, sosyo-ekonomik sistem içerisinde belirli/anlamalı fonksiyonları yerine getirirken, belirli bir dönemden sonra sosyal dokuda diz-entegrasyona neden olmaya başlamıştır.

Bu çalışmada, iç-dış dinamiklerin etki tufanıyla diz-entegrasyonunun ivme kazandığı, ekonomik düzeyin sarsıldığı, nüfus sirkülasyonunun hız kazandığı 20.yüzyılın başından itibaren Diyarbakır’da uç vermeye başladığı düşünülen kentsel anomi ele alındı. Sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla ele alınan günümüzdeki patolojik yapıyı değerlendirebilmek amacıyla Diyarbakır’ın sosyo-ekonomik ve kültürel panoraması tarihsel perspektiften özlüce sunulmaya çalışıldı; böylece, bir ölçüde, geçmişin birikim ve tortularının mevcut anomik kentleşmeye etki edip etmediğini değerlendirme fırsatı bulundu.

1.2. Araştırmanın amacı

Kentleşmenin hızlı, çarpık, aşırı vb. terimlerle ifade edilen normalin dışındaki gelişme durumları özeldir ve her kentin gelişme dinamiğine,kentleşme ölçütlerine göre değişebilir.Kapsamlı,evrensel olarak kabul edilen kentleşme tanımlarının içeriği, normal olanı yansıtır.

Bir kentin nicelik olarak artması/birikmesi, sosyal ve ekonomik açıdan niteliksel bir dönüşüm geçirememesi evrensel olarak kabul edilen kentleşme tanımlarına göre normal olanı yansıtmaz. Böyle bir durum normal kentleşmeye tekabül etmediği gibi, bünyesinde kentleşme sürecini de taşıması düşünülemez. Bazı kent araştırmacıları modernitenin tek, evrensel ve mutlak kıldığı gerçeklik yerine post-modernitenin çok, tikel ve görelî

gerçekliğini ön plana çıkarır. Göç dalgalarının sürekliliği parçalanmışlığı kalıcı kılar. Yeni kentlilerin grup özneliği, göreliliği destekler.

Bu çalışmanın amacı, Diyarbakır kentleşme sürecinin; modernitede hızlı, çarpık, anomik terimlerle ifade edilen normalin dışında gelişme/kentleşme süreci yaşandığını ortaya koymaktır.

Bu çalışmada, ekonomik, sosyal, kültürel çerçeveden hareketle, Diyarbakır'da 1915' te Ermeni tehciri ile başlayan nüfus trendi ve dönemsel olara devam eden nüfus trendlerinin, sosyo-ekonomik ve mekansal değişim sürecine etkisini inceleme amaçlanmıştır.

Bu amaçla, Diyarbakır'da yaşanan iç ve dış göçler incelenmiş; ilk göç dalgası olan Ermeni tecirinin kentin kültürel ve ekonomik dokusundaki tahribatı, Cumhuriyet sonrası sanayileşme politikalarının sonuçları ve kırdan-kente gerçekleşen göç sürecinin irdelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca kentin dışa/metropollere verdiği göçün sosyo-kültürel, ekonomik yapısına etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Kapsamı

“Anomik Kentleşme ve Diyarbakır Örneği” başlıklı araştırma, 19.yüzyılın sonları ile 21.yüzyılın başına kadar olan (bir asırlık) periyotlar ve sadece Diyarbakır kent merkezi ile sınırlandırılmıştır.

2. KENTLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

2.1. Kent

Kent tanımı dendiğinde, diğer birçok sosyolojik kavramlarda olduğu gibi, herkesin kendi cephesinden bakarak yaptığı, kenti bir yönü veya yönleriyle ele alıp açıklamaya çalıştığı ama yine de bir yönüyle eksik olan tanımlamalar ortaya çıkmaktadır.

Yunan filozoflarından İbn-i Haldun'a, Tönnies'e, Sorokin'e, Becker'a, Page kadar kent üzerine yapılan tanımlar ve düşünceler kent-kır karşılaştırılmasıyla sınırlı kalmıştır.

Sosyoloji, ekonomi, coğrafya, mimarlık, mühendislik, kamu yönetimi, sanat tarihi, kriminoloji, jeoloji, demografya ve daha birçok disiplinden her biri kenti kendi ilgi alanı çerçevesinde ele alıp değerlendirmektedir (Erkan, 2002:15). Örneğin yönetsel açıdan kent tanımlandığında; belli bir yönetsel örgüt biriminin sınırları içinde kalan yerlere kent denmektedir. Öte yandan, nüfus ölçütüne göre belli bir nüfus düzeyini aşmış yerleşmelere kent denmektedir. Ekonomistlerin yaptığı tanıma göre ise; kent, mal ve hizmetlerin, üretim, dağıtım ve tüketimi sürecinde toplumun sürekli olarak değişen gereksinimlerini karşılamak için ortaya çıkan bir ekonomik mekanizmadır. Ayrıca ekonomik ölçüte göre; bir yerleşim birimine kent denebilmesi, nüfusun genellikle tarım dışı kesimlerde çalışmasına bağlıdır.

Sosyolojik açıdan da bakılacak olursa; "yerine ve zamanına göre geniş sayılacak biçimde bir araya gelmiş ve bir takım ayırt edici özelliği bulunan insanlar ve yapılar topluluğuna kent denir (Keleş, 1990: 74-75).

Yönetsel, ekonomik, demografik ve sosyolojik bakış açılarını, toparlayacak olursak; "Kent, sürekli toplumsal gelişme içerisinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi ihtiyaçlarının karşılandığı, pek az kimsenin tarım kesiminde çalıştığı, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimidir (Louis Wirth, Aktaran, Görmez, 1997:1).

Filozoflar ve bilim dallarının yanı sıra ideolojiler de belirli kent tanımları yapmışlardır. Modernite ve kent birbirini doğuran olgulardır. "Kent modernite deneyiminin yaşadığı asli mekandır.....kente göçen milyonlar açısından.....emeğini satma/satmama özgürlüğünün kullanıldığı mekan, gelişen burjuvazi için ise sermaye birikiminin mekanıdır; yani kent, modernite'nin esas ilişkilerinin mekanı, bir anlamda modernite'nin kendisidir (Işık, 1993:53).

Sanayinin gelişmesiyle bu yerlere doğru gerçekleşen büyük göçler kentleri, kentler de modernizmi ve modernizm geliştikçe, kentleri kendine göre şekillendirip geliştirmiştir. Modernizm bu rolü nedeniyle kendine göre bir kent tanımlaması yapmıştır.

Modernizm kır yaşamının çağrıştırdığı tüm değerlerin tam tersini savunur. Buna göre, kent uygarlığın beşiği, insan aklının en yetkin ürünüdür. İnsanın doğa üzerindeki zaferinin bir simgesidir. Modernizm için, kent, insan çevresini ve toplumsal ilişkilerini biçimleyebilme, örgütleyebilme gücünün ifadesidir. Kent, modernizm projesinin, aydınlanma rüyasının temel nesnesidir. Bu nedenle, modernistlerin kente bakışları hep işlevsel olmuş ve modernist reformlar her zaman kenti, kendi idealleri doğrultusunda, ihtiyaçlarına göre biçimlendirecekleri bir mekan olarak görmüşlerdir (Işık, 1993:30).

Modernizmin bir eleştirisi olarak ortaya çıkan Postmodernizm ise kendi paradigmasına uygun bir kent tanımı yapmaktadır. “Modernizm kenti uçaktan görmesine karşılık Postmodernizm, kenti sokakta yürüten bir kentli gibi görme eğilimindedir. Bütünlükten kopartılmış parça parça bir kenttir. Parçalar bütünün üyeleri değil, kendi başlarına anlamlı birimlerdir. Parçalar arasında bağlayıcı mantık aranma”.

Sonuç olarak, kent; nüfus yoğunluğu, yerleşmenin büyüklüğü, heterojenlik gibi öğelerin bir araya geldiği büyük yerleşim birimidir.

2.2. Kentleşme

İnsanlar ekip biçmeye, öğrenip yerleşik hayatı benimsemeye başladıkları erken Neolitik ardından, ilkel köy yerleşimleri belirmeye başlamıştır. Örneğin yaklaşık 10.000 kişilik nüfusuyla Çatalhöyük avlulara açılan iki katlı mekanlarıyla dönemin gelişken köy kültürünü gözler önüne sermektedir (Yakar,1991:2000 vd). M.Ö 6. bin yıldan sonra Kalkolitik Çağda ise ilkel köyler yerini dönemin kentlerine bırakmaya başlar.Burdur yakınındaki Hacılar, etrafı surla kuşatılmış içinde yoğun nüfusun yaşayabileceği mekanları, sokaklarıyla buna en iyi örnektir (Akurgal,1998: 2 vd)

Avrupa’da kentlerin gelişmesi eski Yunan kentleriyle başlamış, daha sonra Roma kentleri önem kazanmıştır. Kentlerin asıl gelişmesi ve günümüz anlamında kentin ortaya çıkışı sanayi devrimi sonucunda olmuştur (Görmez, 1997: 20).

18.yy’da Batı Avrupa’da başlayan sanayi devriminin üç önemli sonucu olmuştur. Bunlar; üretimde yenilik, sosyal yapıda farklılık ve nüfus mobilitesinde hızlilik olarak tespit edilmiştir (Özer, 1998:34). Lovis Wirth’e göre “Kentleşme bir hayat tarzıdır” (Giddens, Aktaran, Bayhan, 1996: 5).

Kentleşme akımı sonucunda toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişiklik yaratma sürecidir (Keleş, 1980: 71).

Ekonomik anlamda kentleşme, kişinin geçimini tamamen kentle ya da kente özgü işlerde sağlıyor olmasıdır. Sosyal bakımdan kentleşme, kentli insana özgü tavır ve davranış biçimlerinin, sosyal ve tinsel değer yargılarının benimsenmesi ve gerçekleştirilmesidir (Kartal, 1992: 50).

2.3. Kentleşme

Kente göç ile birlikte başlayan nüfus dinamiğinin kentin belirli bir kesiminde kararlılık kazanmasına kadar süregelen aşama “kentleşme” olarak adlandırılabilir (Irmak, 1982: 68).

Kentleşme bir toplumsal değişme, uyum ve bütünleşme sürecidir. Bu süreç, kentin bürokratik yapısı, yerleşik kentli nüfus ve kentsel örgütleri ile ilişki arttıkça hızlanmaktadır. Kişinin yaptığı iş, geldiği yer ile ilişkileri de kentleşme sürecini etkilemektedir. Fakat büyük kentlerin sürekli göç alması nedeniyle, önce ve sonra göçen insanların kentleşmesi, kent ve nüfusun bütünleşmesi zorlaşmaktadır (Erkan, 2002:20).

Sonuç itibarıyla, kentleşmenin insan tutum ve davranışlarında bir değişmeye neden olması, kente göçlerin “kent kültürünü” özümsemeleri, kentin hayat biçimlerini yaşamaları “Kentleşme” sürecini oluşturur (Bayhan, 1996:78).

2.4. Anomi

Bir toplumdaki kültürel ve sosyal yapının bütünleşmesi kötü olmuşa, yani kültürel yapının istediği davranışları, sosyal yapı engellenmiş ise bu normların yıkılmasına, normsuzluğa yani anomiyeye neden olacaktır. Anomi, belirli bir statüye sahip olanların sosyal yapıda bulunan nedenlerden dolayı toplumun hedeflerine kolayca ulaşabilmelerine rağmen, bu durumda olmayanların aynı hedeflere ulaşmalarına zor veya imkansız olmasından doğan güçlüklerin sonucudur. (Demirbaş, 2001:127)

Kelime anlamı “normsuzluk” (kualsızlık) olan anomiy kavramını, sistematik olarak ilk kez Durkheim kullanmıştır. Toplumsal yapıdaki değişme çerçevesinde değerlerin ve kuralların, işlerliğini yitirmesi sonucunda ortaya çıkan anomiy Durkheim’a göre kentlerde daha yoğun olarak görülmektedir (Kongar, 1985:162).

Merton ise, toplumsal değişmeyi anomi kavramı ile açıklamaya çalışmıştır. Merton'a göre anomi; özellikle kültürel norm ve amaçlar ile grup üyelerinin bu norm ve amaçlara uygun davranmalarını sağlayan ve toplumsal yapı tarafından toplumsal yapı tarafından saptanan kapasiteleri arasında kopma olduğu zaman ortaya çıkan kültürel yapının yıkılması durumudur (Kongar, 1985:163).

Eğer davranışları ve onları üreten gerilimleri çerçeveleyen ve sınırlayan bazı toplumsal kontrol mekanizmaları, toplumsal sistem içindeki görevlerini tam olarak yapamıyorsa, toplumsal yapı ile kültürel yapı arasında ani ve kesin kopmalar görülecek, yani anomi oluşacaktır ve bu toplumsal değişme, temel kültürel yapıyı da kapsayacaktır (Tolan, 1981: 72).

2.5. Anomik Kent(leşme) Tipolojisi

Türkiye'deki kentleşme gerçeğliği hem Metron hem de Parsons'un anomi teorisine uymaktadır. 50'li yıllarda başlayan göç, 70'li yıllarda artarak/hızlanarak devam etmiştir. 90'lı yıllarda göçle kalabalıklaşan kentleri ifade etmek için, "şehirleşmeyen şehirler" kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Sezal'a göre, bütün ölke, şehirleşmemiş şehirler ve şehirli olmayan insanlarla doludur. Şehirler gelişmemiş bir ekonomik yapı, gelişmemiş bir sosyal yapı köy kültürünün egemenliğinde olan bir panorama sergilemektedir (Sezal,1992: 34).

Sanayi ye dayanmayan bir kentleşme, marjinal sektör Pazar ağırlıklı bir ekonomik yapı oluşturmaktadır.

Kente göç edenler, kent hayatının gerektirdiği "şehirli insan" kimliğini kazanamamışlardır. Günlük yaşamın her yerinde egemen olan (deforme olmuş bir köy) kültürü yaşamaktadır (Bal, 2002: 88).

Anomik kent tipolojisinin kentsel üretim ilişkilerinin oluşturulamadığı, ona özđü sosyal örgütlenme modelinin geliştirilemediği bu modelin insan ilişkilerine yansıtılmadığı konfüzyonist bir organizmayı andırdığı ileri sürülebilir. Geleneksel tarım, üretim, ilişki ve biçimlerinin terk edilerek dışına çıkıldığı, ancak kentin öngördüğü muss production'un sağlanamaması ekonomik anlamda ve boyutuyla bir anomik görünüm ortaya çıkardığı gibi; kırsal-taşradaki cemaat örgütlenmesi görece uzaklaşılarak cemiyet tipi sosyal dokunun oluşturulmasına paralel olarak her iki toplumsal örgütlenme modeline uygun bir kültürel dolun yaratılamaması da, bir başka anlatımla sosyal reorganizasyon ile kültürel revitalizasyon sağlanamadığı için, her iki alanda anomik bir durum ortaya çıkmıştır.

3. ANOMİK KENTLEŞMENİN NEDENİ VE SONUCU OLARAK GÖÇ VE GECEKONDULAŞMA

3.1. Göç

Coğrafi mekan değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketidir (Bayhan, 1996: 78).

Göçler, iç göçler (internal migration) ve dış göçler (external migration) olmak üzere iki şekilde oluşmaktadır. İç göçler, ülke içerisinde yerleşim birimleri arasında yerleşmek için, dış göçler ise, bir ülkeden diğerine yapılan nüfus hareketleridir (Üner, Aktaran, Bayhan, 1996: 79).

Dünyanın en fazla göç eden halklarından olan Arnavutların ünlü yazarı İsmail Kadare göçü, “beşeri çatışmaların arketipi” olarak tanımlıyor. Geride bırakılanların hatırası ve izleriyle, gelen yere ve yerlilere uyum meselesiyle ve tabii yerlilerin gelenlere hem bakışıyla yani yabancıların karşılaşmasının arketipi olmasıyla göç, insanı ve toplumsal imtihanları beraberinde getiriyor (“Göç” 1999: 152).

Göç bireylerin kendi istekleriyle gerçekleştirdikleri “serbestçe” oluşan bir hareketlilik olabileceği gibi, bireylerin arzuları dışında çeşitli kuvvetlerin etkisiyle “güdümlü” olarak da gerçekleşebilir (Akkoyun, 1979: 22).

Göç akımları, köyden kente, kentten kente, kentten köye ve köyden köye olabilmektedir (Akkoyun, 1979: 25). Türkiye’de iç göçler yoğunlukla kırdan kente ve kentten kente doğru olmaktadır (Bayhan, 1996: 79).

Nüfusu kente iten faktörler şu şekilde ifade edilebilir: Köyde artan nüfus baskısı, yetersiz ve kötü dağıtılmış toprak, düşük verimlilik, doğal afetler, kan davaları, toprağın mirasla parçalanması (Sezal, 1992: 35). Nüfusu kente çeken faktörler ise şunlardır: Köy-kent arasındaki gelir farklılıkları, daha iyi ve ileri eğitim, şehrin cazibesi, iş bulma ümidi, daha yüksek hayat standardı, ulaşım imkanları gibi faktörlerdir (Sezal, 1993: 36).

1750-1880 döneminde dünyada yılda ortalama 250 bin insan göç etmiştir. Yani her yıl dünya üzerindeki 4.400 kişiden biri bulunduğu yerden bir başka yere hareket etmiştir. 1880-1940 yılları arasında ortalama 1.600.000 insan göç etmiştir. Yani her yıl dünya üzerindeki yaklaşık her 1.300 kişiden biri yer değiştirmiştir. 1945-1970 döneminde göç eden insan sayısı yılda ortalama 4 milyondur. Bu sayı dünya üzerindeki yaklaşık 725 kişiden birine tekabül eder. 1970-1990 döneminde yıllık göç ortalaması 6 milyon kişi.

Dünya nüfusunun yılda ortalama 780'de birini oluşturmaktadır. Göçün yönü giderek Güney'den-Kuzeye, Doğudan-Batıya doğru olmak üzere ileri ekseninde barizleşiyor. Türkiye'de göç olgusu, tarımda makineleşme ile atıl kalan nüfus, düşük verimlilik, 1990 sonrası doğuda gelişen olaylar sonucu oluşması ile daha çok köyün iticiliği nedeni ile oluşmuştur.

3.2.Gecekondu ve Gecekondulaşma

Gece-kondu, köylerden kentlere nüfus akınlarının ve ilgili ülkelerin toplumsal ekonomik gelişme düzeylerinin dolaysız sonucudur (Keleş,1984: 3). Çağrıştırdığı ilk anlam itibariyle, izinsiz olarak hemen bir gecede çatılı yapılardan oluşan yerleşim alanını ifade eden gecekondu hukuki açıdan şöyle tanımlanabilir: İmar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalmaksızın, üzerinde, olmaksızın, kendisine ait olmayan arazi veya arsalar üzerinde sahibinin rızası olmaksızın yapılan izinsiz yapıdır (Erkan, 2002: 124).

Köyden kente göçün artması, buna karşın kentin sosyal alt yapısının hazır olmaması “anomik kentleşmenin” yaşanmasına neden olmaktadır. Köyden kente göç edenlerin, kente kendi hayat akınlarını oluşturmaları çerçevesinde yaptıkları gecekondu, sağlıklı ve çarpık kentleşmeyi meydana getirmektedir. Gecekondu, geçici yerleşim yeri olmaktan ziyade, Türkiye gerçeğinde, kent sosyal yapısının bir parçası olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Gecekondularda yaşayanlar yeni ve özgün gecekondu kültürü oluşturmaktadır. Gecekondulaşma, alışkanlıkları, dayanışmaları, örgütlenmeleri, ilişkileri ve yaşantıları itibariyle kırsal kente taşıyan yeni bir yerleşme biçimidir (Bayhan, 1996: 182).

Kıray Gökçe, Şenyapılı ve birçok kent araştırmacısı gecekonduyu “tampon kurum” olarak nitelendirir. Köyden gelip bu bölgelere yerleşen kişi, aile ve topluluklar zaman içerisinde yayılmış bir şekilde, kentte bütünleşmeyi yaşarlar. Kentin gerektirdiği davranış biçimlerini edinir, kenti tanır ve kişiler kendilerini bu kurallara, tarzlara uymaya zorlarlar. Kentin kıyılarına kurulan gecekondularda yaşayan insanlar iş bulup çalışmak ya da bulunduğu işte çalışırken, alışverişleri için tabi oldukları bürokratik işler gereği, geldikleri kent merkezi ile buradaki insanlarla geliştirdikleri ilişkilerle kentleşme sürecine girerler.

Tampon mekanizma görevini üstlenen gecekonduların olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz olarak nitelendirilebilecek etkilerinden de bahsedilebilir. Gecekondu yerleşimi

yabancılaşmaya ve alt-kültür akınlarının oluşmasına neden olmakta, geçekundu kolonileşmeleri şeklinde “yoksulluk kültürü” oluşturmaktadır (Bayhan, 1996: 182).

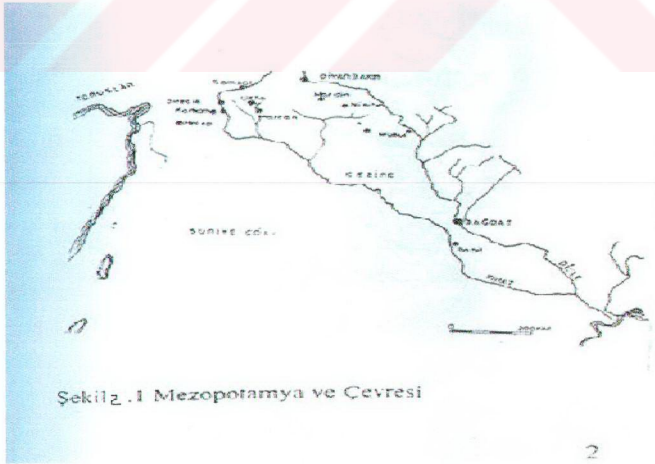
4. DİYARBAKIR'IN TARİHSEL GELİŞİMİ

Toros dağlarının güneyinde,yukarı Dicle havzasında,nehrin sağ kıyısında, denizden 650 m yükseklikte bulunan Diyarbakır kenti, Karacadağ lavları üzerine kurulmuş olup, tarihi anlamda en eski yerleşimlere sahne olmuş bir kenttir.

Bismil – körtük Tepe kazıları M.Ö. 9. binyılda bölgede varolan en erken yerleşim izlerini kanıtlarken (Özkaya, San, Yıldızhan, 2002: 739 vd).

Ergani ilçesindeki Çayönü M.Ö. 8. binyılda gelişkin mimarisıyla insanlığın pek çok alanda gösterdiği parlak uygarlığı ortaya koymaktadır (Özdoğan, 1999: 35 vd). Bunu izleyen süreç içinde M.Ö. 2. binyılda ise Hurriler ardından ise M.Ö. 13. yüzyıldan itibaren bölgeye Asur ve Urartu egemen hale gelmiştir (Çilingiroğlu,2000: 6 vd).

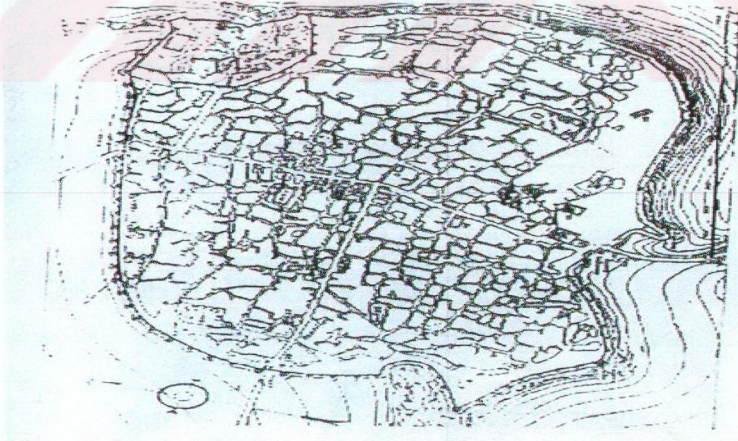
Yukarı Mezopotamya uygarlığına bağlı olarak, zengin ve etkin hinterlandı nedeniyle, tarihin her döneminde önemini koruduğu, kentin bundan geniş şekilde etkilendiği anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 1). Bu nedenle İ.S 349 yılında Roma İmparatorluğu II. Konstantin tarafından şehrin etrafı surlarla çevrilmiştir (Tuncer, 1997: 13).

Sasani hükümdarı II. Sapur'un İ.S 359 yılında Diyarbakır'ı kuşattığı dönemde, şehirde bulunan Roma tarihçisi Antakyalı Ammionus Marcellinus'un verilerine göre, şehrin nüfusu 20.000 olarak kabul edilmektedir (Beysanoğlu, 1997: 134). Bu kuşatmanın ardından, II. Sapur ile Roma imparatoru Joviyonus arasında 363 yılında yapılan ve "Uğursuz Joviyonus Barışı" diye adlandırılan anlaşma sonucu Amed ve bölgesinin Romalılara bırakılması, Nisibis(Nusaybin) ve bazı kalelerin Sasanilere bırakılması kabul edilmiştir. Bu anlaşma sonucunda, Nisibis'in hıristiyan halkından 40 bin kadarı Bizans egemenliğindeki Amed'e sığınarak kale'nin batı kısmındaki düzlüğe yerleşmiştir. 367-375 yılları arasında şehrin batı surları yıktırılarak bugünkü Dağ Kapı'dan Urfa Kapı'ya ve buradan da Mardin Kapı'ya giden sur kısmı yeniden inşa edilerek şehrin sınırları genişletilmiştir. Böylelikle Nisibis halkı da şehre alınmıştır. Bu olay sonucunda, Diyarbakır bilinen tarihindeki ilk gücünü almış oluyordu.

Üstten görünümüyle bir kalkan balığına benzetilen kentte iç kale, kuzeydoğu yönünde ve savunması en kolay köşededir (Bkz. şekil 2). Fiskaya, doğu yönünde yer alırken, doğal uçurumuyla da çok uygun bir savunma ortamı oluşturmaktadır. Bugünkü surlar, yaklaşık 5 km. kadar olup, eni doğudan batıya, elimizdeki haritalara göre 1400 metreye, güneyden kuzeye 1040 metreye yaklaşmaktadır.(1.5 km.)

Şekil.2

Amed Hz. Ömer'in halifelîği günlerinde (634-644) 27 mayıs 638'de Arapların eline geçmiştir. Kent kuşatıldığında, İyaz Bin Gumn Mardin kapıyı, Miraz Bin Cabal Dağ kapıyı ve Halid Bin Velid de Yeni kapıyı zorluyordu. Kentin güçlü surlarla çevrili olmasından dolayı kuşatma 5 ay sürmüştür. Bu tarihte kentin yönetimini ise Meryem-i Dara adında bir kadın yürütmekte idi. Kentin doğu yakasında, köpeklerin girip çıktığı bir kanalizasyon görüldüncce, Halid Bin Velid yanına 80 kadar adamını alarak buradan ilerleyip iç kale'yi almış ve Fetih kapısını açarak arap ordusunun şehre girişini sağlamıştır (Tuncer, 1996: 13).

Amed'in Arapların eline geçmesi ile birlikte sırasıyla, Emeviler, Abbasiler, Şeyhoğulları, Hamdanoğulları, Büveyhoğulları, Mervanoğulları, Büyük Selçuklular (1085-1093), Şam Selçukluları, İnalogoğulları, Nisanoğulları, Artuklular (1183-1232), Mısır ve Şam Eyyubileri (1232-1240), Anadolu Selçukluları (1240-1302), Mardin Artukluları (1302-1394), Timur (1394-1401), Akkoyunlular (1401-1507), Safeviler (Şah İsmail 1507-1515) egemen oldular (Tuncer,1997: 13).

Mayıs 1515'te Osmanlının eline geçen Amed, 24 sancaktan oluşan Beylerbeyi olarak yeniden kurulmuştur. Harput, Akçakale, Ergani, Çemizyezel, Hasankeyf, Siirt, Sincar, Siverek, Silvan ve Nusaybin sancak konumunda; Eğil, Polu, Cizre, Hazro ve Genci idaresi babadan oğla daha özerk sancak durumunda; Atak, Portuk, Tercil, Çapakçur, Çermik, Sağman, Kelap ve Mihrani özel statülü sancaklar konumunda olmuşlardır (Tuncer, 1997:13).

Uzakdoğu'yu batıya, güneyi kuzeye bağlayan önemli bir kavşakta yer alan Amed, tarihin her döneminde siyasal ve askeri yönü yanında canlı bir ekonomi de yaşamıştır. Bu ekonomi, farklı etnik grupları bir arada tuttuğu gibi, bunlara bağlı olarak ticaret, dokuma, el sanatlarında da kentin önemini korumuştur. 1567 yılında Diyarbakır valiliğine getirilen Sokulu Mehmet Paşanın oğlu Vezir Hasan Paşa kuyumcular için ünlü Kapalı Çarşı ve Hanını yaptırmıştır (Tuncer, 1997: 14).

Batılılaşma döneminde yönetsel dağıtım (idari düzen) değışince Diyarbakır 1867 yılında vilayet olmuştur. Diyarbakır çok önemli bir üs olduğundan, yönetim buraya çok önemli sadrazamlarını tayin etmiş ve şehrin kültür, edebiyat, şiir, müzik ve mimarisinin gelişmesini sağlamıştır. 1900 yılına ait salnamede, Diyarbakır'da 24 camii, 21 mescit, 8 hamam, 1 belediye binası, 1 hastane, 6 tekke, 11 kilise, 20 han, 1 basımevi, 1 kapalı çarşı, 3 kitaplık, 11 medrese, 13 çeşme, 1 askeri rüştiye, 1 mülki rüştiye, 1 öğretmen okulu, 5 ilkokul, 10 sübyan okulu, 9 Hristiyan okulu, 2 yabancı okul, 1 Yahudi okulu, 1 sanat mektebi ve 1 idadinin bulunduğu belirtilmektedir. Günümüzde bu yapıların ancak %10'u ayakta bulunmaktadır. Diyarbakır'daki tarihi yapıların yok olmasının nedenlerini tek

başına bakımsızlığa bağlanmak doğru değildir. 1114 yangınında Ulu Caminin temeline kadar yandığı, 1711 ve 1713'te yaşanan iki yangının yapıya önemli ölçüde zarar verdiği bilinmektedir. 1803, 1819 ve 1831 ayaklanmaları kente doğrudan veya dolaylı zarar vermiştir (Beysanoğlu, 1963: 134).

Diyarbakır'da Mart 1754 ve Aralık 1894'te yaşanan kolera salgını adeta kenti boşalmıştır. İkinci kolera salgını 1895 yılına kadar sürmüştür. Ayrıca 1790 Taun ve 1916 Tifüs salgınıyla kentteki ölüm oranı çok yükselmiş, bu salgının kentin nüfusunu önemli oranda azaltmıştır (Salname-i Diyarbakir, I.Cilt,1999: 135)

1880 yılında biri Garp diğeri Şark olmak üzere iki Belediye olarak kurulan Diyarbakır Belediyesinde idari yönetim, Garp Belediye Başkanı Müslüman meclis üyelerinin çoğunluğu Müslüman olacak şekilde yapılanmıştır (Beysanoğlu,1963: 135).

Diyarbakır kentinde ilk imar hareketlerinin başlatılması özellikle o günün şehirçilik anlayışı içinde kentin geleceğini belirleyecek gelişme alanlarının saptanması ve dolayısıyla da sur içinin yapısal değişime uğraması,1930-1945 yılları arasında yapılan imar hareketlerine dayanmaktadır (Beysanoğlu,1963: 135).

1930 yılında çıkarılan 'Yeni Belediyeler Yasası' Türkiye'deki kentsel yerleşmelerde olabilecek değişimlerin ilk işaretlerini vermiştir. Diyarbakır, bu dönemde Devletin izlediği eğitim ve kültür politikalarının sonucu olarak, sosyo-politik ve kentsel yapılanma yönünden bölge kentleri arasında en fazla etkilenen kentlerin başında yer almıştır.(Diyarbakır'a Bir Bakış,1935)

Sürekli olarak değişken bir nüfusa sahip olan Diyarbakır kent merkezi 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla büyümüştür. 1950'li yıllardan itibaren yerel yönetimlerin kentleşme olgusunu yeterince anlayamamaları, beraberinde birçok sorunu getirmiştir. 1960'lardan itibaren sur içindeki geleneksel evlerin, fiziki olarak bozulmaya başlaması, beraberinde çöküntü bölgelerinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Kentte nüfus yoğunluğunun sürekli artmasıyla, bu tarihlerde yeni yerleşim alanları oluşmaya başlamıştır.

Kentin genel anlamda ilk planlama çalışması 1984-1986 yılları arasında yapılırken, Diyarbakır Belediyesi de 21.12.1993 tarih ve 93/5 130 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Bağlar, Sur ve Yenişehir Alt Kademe Belediyelerinden oluşan Büyükşehir Belediyesi olarak ilan edilmiştir.(Bkz.Şekil 2) Diyarbakır'da günümüzün artan konut ihtiyacına cevap veren ve son 5 yıllık süreç içinde hızla gelişen Kayapınar Belediyesi ise Büyükşehir Belediyesinden bağımsız, Belde Belediyesi konumunda bulunmaktadır.

Şekil: 3

Sayısal açıdan sürekli değişken kent merkezi sosyal ve kültürel açıdan da değişmiş, aldığı göçle planlı konut üretimi arasında bir denge kurulamamış, konut ihtiyacının giderilmesi konusunda ciddi projeler geliştirilememiştir. 1950'li yıllara kadar kent

merkezini oluşturan azınlıkların yerini kırsal alandan göç edenlerin alması ve bu yeni gelenlerin konut sorununun giderilememiş olması, kent merkezinin kısmen bir gecekondu alanına dönüşmesine neden olmuştur. Daha çok 1960'lı ve 1970'li yıllarda yaşanan iç göç sonucunda herhangi bir imar politikasının gelişmemesinden dolayı, Bağlar Bölgesi ciddi anlamda etkilenmiş ve devasa bir çöküntü alanına dönüşmüştür.

4.1. Diyarbakır'da Nüfus Trendleri

Mezopotamya'nın kuzeyinde, Dicle Nehrinin kenarında yer alan ve tarihte insanlığın yerleşik hayata geçtiği ilk yerlerden biri olarak kabul edilen Diyarbakır ve çevresi, gerek şehrin bulunduğu konum, gerekse bölgenin en gelişmiş merkezi olması itibarıyla kurulduğu günden bugüne, sürekli olarak artan ve değişen bir nüfusa sahip olmuştur.

Diyarbakır'da, özellikle de kent merkezinde yaşanan nüfus hareketliliği kentin büyümesini beraberinde getirmiştir. Diyarbakır, bir taraftan nüfus olarak büyürken, diğer taraftan da büyüyen nüfusun barınma ihtiyacını çözmeye çalışmıştır.

Diyarbakır'da yaşanan nüfus hareketliliğinin en önemli özelliklerinden biri bu hareketliliğin, sürekli olarak, iç ve dış göç olarak devam etmesidir. Yaşanan bu hareketlilik, nüfus yapısını, sadece sayısal açıdan değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel açıdan da etkilemektedir. Kent merkezine, sürekli olarak, kırsal alandan göç yaşanırken, kent merkezindeki şehirli nüfus daha büyük şehirlere veya yurt dışına göç etmektedir. Diyarbakır' da yaşanan nüfus hareketliliği, Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönem olarak iki ayrı bölüm şeklinde incelenebilir.

4.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

1515 yılında Osmanlı İmparatorluğunun eline geçmesinin ardından, kent yönetim düzenine göre, Diyarbakır hemen nüfus sayımına alınmıştır. 1518 yılında yapılan nüfus sayımına göre, kent merkezi; Urfa Kapı, Mardin Kapı, Yeni Kapı ve Dağ Kapı Mahallelerinden oluşmaktaydı. 1515 yılında, nüfus 2/3 oranında azalmış olması ve yıkık durumda bulunması nedeniyle, kentte imar çalışmaları başlamıştır. 1518 yılında tamamlanan nüfus sayımına göre, kent merkezi 12.500 kişiden oluşmakta idi. Hıristiyanlar, şehrin Mardin Kapı ve Yeni Kapı Mahallerinde yoğunlaşırken, Müslüman çoğunluk Dağ Kapı ve Urfa Kapı Mahallerinde oturmakta idi. Araştırmalar, Yahudilerin ise Dağ kapı

mahallesi genelinde yerleşik olduklarını göstermektedir. Kentte, o dönemde, Gregoryan, Katolik ve Protestan Ermenilerin, Ortodoks ve Katolik Rumların, Katolik Keldanilerin, Ortodoks ve Yahudi Süryanilerin, Yahudilerin dinsel liderleri ve tapınaklarının olduğu bilinmektedir(Tuncer, 1999:8). Her ne kadar, dinsel yoğunlaşmalar belli mahallelerde gelişmişse de dinsel net sınır ayrımları yapılmamış, Müslüman ve gayrimüslimler iç içe yaşamışlar; özellikle mal ve hizmet üretiminde ileri düzeyde bir entegrasyon sağlamışlardır.

Tablo 1’de, 1518 yılında yapılan nüfus sayımına göre etnik ve dinsel olarak Amed kent merkezindeki dağılım görülmektedir.

Tablo 1: 1518 Yılında Diyarbakır Şehir Merkezi Aile Sayıları

	Müslüman Aile Sayısı	Hıristiyan Aile Sayısı	Yahudi Aile Sayısı	Toplam
Urfa Kapı Mah.	390	202	-	592
Mardin Kapı Mah.	146	254	-	400
Yeni Kapı Mah.	344	554	-	898
Dağ Kapı Mah.	340	55	28	423
Toplam	1220	1065	28	2313

Kaynak: Orhan Cezmi Tuncer, Diyarbakır Evleri, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları 1999:8.

İlk sayımdan 22 yıl sonra, yine Kanuni döneminde, 1540 yılında yapılan 2 .nüfus sayımında kent nüfusunun %50 arttığı görülmektedir. 1518 yılındaki sayımda 2313 olan hane sayısı bu sayımda 3400’e yaklaşmıştır. Bu gelişim ve güven, kenti bu dönemde canlandırmış; kırsal kesimden zanaat sahibi gayrimüslimlerin kentte göç etmeye başlaması ile ticaret artmış ve Amed, bölgenin ticari merkezi olmaya başlamıştır. 1520-1530 yıllarında Amed’in nüfus açısından Ankara’dan daha büyük, Konya ve Sivas’ın 3, Tokat’ın ise 2 katına ulaştığı görülmektedir.(Tuncer,1999: 9).

1872-1874 yıllarına ait nüfus tahminlerinde Diyarbakır kent merkezi nüfusu 21.322 olarak hesaplanırken, toplam nüfusun %54’ünü gayrimüslimlerin oluşturduğu kaydedilmektedir. Ancak, ne var ki, Mardin, Siirt, Maden, Malatya ve Diyarbakır merkez sancaklarından meydana gelen Diyarbakır vilayetinin bu tarihteki nüfusu net olarak bilinmemektedir. Tablo 2’den de görülebileceği gibi, aynı tarihte İstanbul’un nüfusu 1.481.200 iken, tüm Osmanlı İmparatorluğunun nüfusu 15.267.231 olarak sayılmıştır.

Tablo 2: 1872-1874 Yılı Nüfus Tahminleri.

	<u>Toplam</u>	<u>Müslüman</u>	<u>Gayri Müslim</u>
Diyarbakır	21.372	9.814	11.508
İstanbul (Avrupa)	685.200	285.100	400.100
İstanbul (Asya)	796.000	455.000	340.000
<u>Osmanlı İmparatorluğu</u>	<u>15.267.231</u>	<u>3.765.880</u>	<u>11.501.3511</u>

Kaynak: Aktaran, CEM, Bahar, Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin nüfusu 1500-1927 tarihi istatistikler dizisi, 2. cilt, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Mayıs 1996:38; Salname-i Diyarbekir, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1999, 1. cilt, s. 135.

1872 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, Diyarbakır kent merkezi nüfusunun %45.9'u Müslümanlardan, %35.9'u Ermenilerden, %7.5'i ise Süryanilerden oluşmakta idi. Tablo 2.3'te ayrıntılı rakamlarla belirtilen 1872 nüfus sayımının ardından yapılan 1891 yılı nüfus sayımına göre ise, kent merkezinde Müslümanların toplam sayı içindeki oranı %68.1'e çıkarken, Ermenilerin ki %18.1'e, Süryanilerin oranı ise % 6.8'e düşmüştür. Aynı tarihli nüfus sayım sonucuna göre, tüm Diyarbakır vilayeti genelinde ise nüfusun %78.9'unu Müslümanlar, %13.2'sini Ermeniler, %4.8'ini Süryaniler, %3.1'ini ise diğer halklar oluşturmaktaydı. Tablo 2.4 ve 2.5'te verilen rakamlara göre, gayrimüslim sayısı 19. yüzyıl sonlarında önemli oranda azalmış bulunmaktadır. 1905 yılı nüfus sayımında Müslümanların sayısı artmaya devam ettiği görülürken bu oran %79.9'a kadar çıkmıştır. Bu tarihte, kent merkezinde Ermenilerin nüfusu toplam sayı içinde %10.1'e, Süryanilerin oranı ise %4.8'e kadar düşmüştür.

Tablo 3: 1872 Yılı Diyarbakır Kent Merkezi Nüfus Tahminleri

	<u>Erkek</u>	<u>Kadın</u>	<u>Toplam</u>
İslam	4.781	5.033	9.814
Ermeni	4.005	3.679	7.684
Süryani	841	767	1.608
Keldani	508	468	976
Rum	204	156	460
Protestan	318	332	650
Yahudi	143	137	280
<u>Toplam</u>	<u>10.800</u>	<u>10.572</u>	<u>21.372</u>

Kaynak: Salname-i Diyarbekir, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi yayınları, İstanbul 1999, 1. cilt.s. 135.

Tablo 4: 1894-1895 Yılı Nüfus Sayım Sonuçları

	Kent Merkezi	Vilayet
İslam	45.038	314.720
Ermeni	11.996	52.674
Süryani	4.472	19.404
Protestan	1.105	4.522
Yahudi	317	1.234
Yezidi ve Kıpti	983	3.600
Rum	287	1.270
Keldani	918	1.361
Toplam	66.117	398.785

Kaynak: Salname-i Diyarbekir, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1999, 4. cilt, s. 166.

Tablo 5: 1901 Yılı Nüfus Tahminleri

	Erkek	Kadın	Toplam
İslam	205.828	169.700	378.528
Ermeni	24.685	23.540	47.225
Süryani	12.506	10.242	22.748
Katolik	5.945	5.220	11.165
Protestan	2.987	2.567	5.554
Yahudi	1.434	1.358	2.796
Yezidi ve Kırti	1.049	733	1.782
Ortodoks	756	744	1.500
Keldani	776	663	1.439
Toplam	255.966	214.767	469.737

Kaynak: Salname-i Diyarbekir, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi yayınları, İstanbul 1999, 5. cilt, s. 135.

Diyarbakır kent merkezinde 19. yüzyıla kadar çoğunluğu oluşturan gayrimüslim halkın kent içindeki oranı; 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Müslüman halkın sayısının artmasıyla düşmeye başlamış, bu da kentnin sosyal yapısını değiştirmiştir. Özellikle, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kent merkezinde gayrimüslim halkın sayısının azalmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu tarihe kadar kent merkezinde ticaret ve sanayi, başta Ermenilerin olmak üzere, gayrimüslimlerin elinde iken, 19. yüzyıl sonlarında Ermeniler ve Müslümanlar arasında yaşanan olaylardan dolayı Ermenilerin dışı göç etmeye başlaması ile Müslümanların lehine değişmeye başlamıştır. Bu da şehrin

burjuva ya da görece varlıklı sınıfının yer değiştirdiğini göstermektedir. Bu olayların ilki 01 Kasım 1895 günü yaşanmış, çıkan çatışma sonucunda Müslüman halktan 70 kişi ölürlen, 300 Ermeni hayatını kaybetmiştir (Beysanoğlu, 1998: 729). Bu olaylar sonucunda, kentte yaşayan Ermenilerin Diyarbakır dışına göçü hızlanmıştır. Bu tarihlerde, özellikle İstanbul'a, oradan da Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerine göç eden Ermenilerin yerini kırsal kesimde yarı nomadik bir yaşam sürdüren Kürtler almaya başlamıştır.

1915 yılına kadar azalarak da olsa devam eden dış göç, 27 Mayıs 1915 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde çıkan ve 3 maddeden oluşan bir yasa ile Ermenilerin zorunlu göçmesi sonucunda yeniden ivme kazanmıştır. Bu tarihlerde, Diyarbakır Valisi Reşit Beyin işlerine çektiği 28 Eylül 1915 tarihli telgraftan çevre illerden Diyarbakır'a oradan da Musul'a gönderilen Ermenilerin sayısının 120.000 olduğu görülmektedir (Beysanoğlu, 1998: 800). 19. yüzyıla kadar görülen şehir merkezindeki Ermeni hakimiyeti, Ermenilerin büyük oranda kentten göç etmesiyle, sosyal dengeleri değiştirmiştir. Bu tarihe kadar Gayrimüslim ve Müslüman halkın iç içe yaşadığı Diyarbakır, az sayıda ve içine kapanan gayrimüslim halkıyla, kırsal kesimden aldığı iç göçle değişmeye başlamıştır. Bir taraftan dışa göç vermesine rağmen Diyarbakır'ın nüfusu artmaya devam etmiştir.

4.1.2. Cumhuriyet Sonrası Dönem

I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve II. Dünya Savaşı yıllarında aldığı ve verdiği göçle değişmeye devam eden Diyarbakır kent merkezi, 1950'li yıllara gelindiğinde, nüfus artış hızını %17.08'e çıkarmıştır. Tablo 6 ve 7'de görüldüğü şekliyle, nüfusu hızla artan Diyarbakır'da, 1990'lı yıllara gelindiğinde yeni bir iç ve dış göç dalgası başlamıştır.

Tablo 6: Diyarbakır Nüfusu, Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu (1950-1990)

Yıl	Toplam	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)					Nüfus Yoğunluğu
		İl ve İlçe Mer. Nüfusu	Bucak ve Köyler Nüfusu	İlve İlçe Mer. Nüfusu	Bucak ve Köyler Nüfusu	Nüfus Yoğunluğu	
1950	293.738	72.267	221.471	26.25	34.29	20	
1955	343.903	98.798	245.105	62.54	20.28	22	
1960	401.884	124.718	277.166	46.60	24.59	26	
1965	675.916	162.467	313.449	52.88	24.60	30	
1970	581.208	238.504	342.704	76.78	17.85	37	
1975	651.233	281.960	369.273	33.48	14.93	42	
1980	778.150	374.264	403.886	56.64	17.92	51	
1985	934.505	472.055	462.450	46.43	27.08	61	
1990	1.094.996	600.640	494.356	48.18	13.34	71	

Kaynak:GAP il istatistikleri 1950-1996. T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997. D.İ.E,

Diyarbakır nüfus sayım sonuçları, 1997.

Tablo 7: Diyarbakır Kent Merkezi Nüfusu ve Nüfus Artış Hızı

Yıl	Nüfus	Nüfus Artış Hızı (%)
1975	169.535	38.98
1980	235.617	29.85
1985	305.940	24.58
1990	381.144	31.65
1997	553.293	

Kaynak: GAP il istatistikleri 1950-1996. T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997. D.İ.E, Diyarbakır nüfus sayım sonuçları, 1997

Devlet istatistik Enstitüsü (D.İ.E) her beş yılda bir nüfus sayımı yapmasına rağmen, 1995 yılında yapılması gereken nüfus sayımı 1997 yılına kadar ertelenmiştir.

Diyarbakır kent merkezinin 1997-2000 yılları arasındaki nüfusu ve artış hızı alt kademe belediyelere göre dağılımı tablo 8'deki şekildedir.

Tablo 8: 1997-2000 Diyarbakır Kent Nüfusu

Alt Kademe Belediyeler	Kentsel Nüfus	Kentsel Nüfus
	1997 nüfus sayımı	2000 nüfus sayımı
Sur içi	93.591	91.680
Bağlar	261.609	291.098
Yenişehir	154.276	163.205
Kayapınar	43.817	76.321
Toplam	553.293	622.304

Kaynak: 2000 genel nüfus sayımı, T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Ankara, 2002.

1997 yılı ve 2000 yılı nüfus sayım sonuçları karşılaştırıldığında Kayapınar ve Yenişehir'deki nüfus artışının rakamsal olarak birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Bağlar içinse bu artış Kayapınar ve Yenişehir'in iki katıdır. Diğer yandan, Kayapınar'daki nüfus artış hızı diğer iki bölgedekinden daha yüksektir.

Sur İçinin nüfusu ise neredeyse sabit kalmıştır. Bu rakamlardan da ortaya çıktığı gibi, Diyarbakır'da eski şehir olarak adlandırılan Sur İçi nüfus doyunluğuna ulaşmış durumdadır. Kayapınar, Diyarbakır'ın yeni yerleşim alanı olarak ortaya çıkarken, Yenişehir ve Bağlar nüfusunu artırarak büyümeye devam etmiştir.

4.2. Diyarbakır İçin Nüfus Tahminleri

Şehirlerdeki nüfus artışıyla ilgili kesin bir tahmin yapmanın güç olduğu Diyarbakır için bir takım senaryolar göz önüne alınabilir. İlk senaryo, Diyarbakır için, bundan sonra nüfus artış hızının düşük olacağı şeklindedir. Buna göre, tahmin edilen artış 2020 yılına kadar %3, sonrasında ise %2 olacaktır. Geçmişteki nüfus artış oranlarıyla uyumlu bir senaryoya göre ise, bütün planlama periyodu boyunca, artış hızının %5 olacağı biçimindedir. (Diski 2001)2000 yılı nüfus sayım sonucu olarak varsayılan 673.920 rakamı, üst nüfus alındığında, sonraki yıllara ait nüfus projeksiyonu, Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Diyarbakır’ın Gelişim Alanlarına Ait Kentsel Alt ve Üst Nüfus Projeksiyonları

Yıl	Alt Projeksiyon		Üst Projeksiyon	
	Nüfus	Yıllık ArtışOranı (%)	Nüfus	Yıllık Artış Oranı (%)
2000	673.920		673.920	
2005	781.257	3	860.111	5
2010	905.692	3	1.097.744	5
2015	1.049.945	3	1.401.031	5
2020	1.217.174	3	1.788.110	5
2025	1.343.858		2.282.132	5

Kaynak:DISKI Nüfus İmar Planlaması, Master Plan Fizibilite Raporu, 2001.

Düşük artışlı projeksiyon, Türkiye’deki ortalama kent nüfus artış oranlarının çok az üstünde bir yıllık artış oranını esas almaktadır. Diyarbakır’daki mevcut yıllık artış oranı bugün %3’ün üstündedir ve Tablo 10’da belirtildiği üzere, genç nüfus oranının yüksek olduğu kentte, bu durumun bir süre daha devam etmesi beklenmektedir (DİSKİ, 2001).

Tablo 10: Diyarbakır Kent Nüfusunun Yaş Gruplarına Dağılımı

Yaş Grubu	Kişi	%
0 – 6	1.440	20.13
7 – 11	1.088	15.21
12 – 18	1.442	20.16
19 – 24	829	11.59
25 – 65	2.256	31.54
65<	98	1.37
Toplam	7.153	

Kaynak:Bölge İçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, T.M.M.O.B, Ankara,1995.

Diyarbakır, bölgede önemli bir idari ve kültürel merkez olmakla birlikte diğer büyük kentlere uzak bulunmaktadır. Ticari limanlara uzak olması, havaalanının henüz uluslar arası statü bulunmaması, Diyarbakır'da üretimin uluslar arası pazarlara ulaşmasını güçleştirmektedir. (DİSKİ, 2001) Bunun yanında, kent yakınında büyük ölçekte sanayi alanlarının kurulmasını teşvik edecek doğal kaynakların olmaması, ekonomik refaha bağlı olarak sanayileşme sonucu gelişecek bir nüfus artışının gelecekte mümkün olmadığını gösterse de, GAP'ın tamamlanması ile birlikte baraj suları altında kalacak olan yerleşim merkezlerinden yaşanacak göçün diğer bölge illerine olduğu gibi Diyarbakır kent merkezini de etkileyeceği öngörülmektedir. Söz konusu proje sonucunda göç edecek nüfusun iskan sorununun proje kapsamı çerçevesinde çözülmemiş olması, geleceğin Diyarbakır'ı için potansiyel bir konut sorunu oluşturmaktadır.

GAP'ın tamamlanacağı varsayılan 2005 yılı, Diyarbakır kent merkezi nüfusu açısından da bir kırılma noktası olarak kabul edilmekte ve projenin tamamlanması ile birlikte, 2005 yılı nüfusunun mevcut yıllık artış oranı ve baraj altında kalacak merkezlerden de önemli oranda göç almasıyla birlikte, kent merkezinde demografik bir şişme yaşanacağı öngörülebilmektedir.

Sonuç olarak, Diyarbakır kent nüfusundaki artış oranının yukarıda sözü edilen düşük artışlı projeksiyon ile yüksek artışlı projeksiyon değerleri arasında bir değerde olacağı düşünülmektedir. Önümüzdeki 20 yıl içerisinde kentteki nüfus artış oranının hala Türkiye ortalamasını üzerinde olacağı, ancak yüksek olan genç nüfus sayısının düşmesi ile birlikte başlangıçtaki yüksek orandan %2 olan Türkiye ortalamasının yakın bir değere düşeceği beklenmektedir(DİSKİ, 2001).

5. DİYARBAKIRAR'DA GÖÇ VE KENTİN GELİŞİMİ AÇISINDAN OLUŞTURDUĞU SONUÇLAR.

Kentleşme, demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel değişim ve dönüşümün adıdır. Diğer bir ifadeyle 'kentleşme demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel bir yapısal dönüşümü içermektedir. Kentleşmeden söz etmek için bu üç unsurun bir arada asgari düzeyde gerçekleşmiş olması gerekir. Bu koşullardan birinin (veya ikisinin) gerçekleşmiş olup, diğerlerinin gerçekleşmemesi durumunda, tam ve doğru anlamıyla bir kentleşmeden bahsedilemez(Özer, 1998: 34)

Gelişimi boyunca sürekli iç göç alırken, dışa da göç veren Diyarbakır bir yandan büyürken, diğer yandan da değişen bir nüfus yapısını barındırmıştır. İç aldığı göç toplam nüfusun %51'ini oluştururken, Tablo 11 ve Tablo 12'den incelenebileceği gibi, Diyarbakır hızla dışa göç vererek, barındırdığı nüfusunu da değiştirmeye devam etmiştir. Sürekli olarak devam eden bu değişiklik, şehrin hızlı ve çarpık gelişmesine önemli oranda etki ederken, konut ihtiyacının kaçak yapılaşma ve gecekondular ile çözümü sonucunu doğurmuştur.

Tablo 11: İç Göçün Toplam Göç ve İl Nüfusu İçindeki Payı (1975-1990)

Yıl	Nüfus	İç Göç Eden Nüfus	İç Göçün Toplam Göç İçindeki Payı (%)	İç Göçün İl Nüfusu İçindeki Payı (%)
1975-1980	643-619	32.604	12	51
1980-1985	774-782	40.225	14	52
1985-1990	921-096	46.883	12	51

Kaynak: GAP İl İstatistikleri 1950-1996, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1997.

Tablo 12: Dışa Göçün Toplam Göç ve İl Nüfusu İçindeki Payı (1974-1990)

Yıl	Nüfus	Dışa Göç Eden Nüfus	Dışa Göçün Toplam Göç İçindeki Payı (%)	Dışa Göçün İl Nüfusu İçindeki Payı (%)
1975-1980	643-619	48.399	18	75
1980-1985	774-782	52.775	18	68
1985-1990	921-096	79.095	19	86

Kaynak: GAP İl İstatistikleri 1950-1996, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1997

Bir çok ilde olduğu gibi, Diyarbakır il genelinde de ikili bir sosyal yapı mevcuttur. Kentli nüfusun büyük bir kısmı yeniliğe dönük, sosyal yönleri kuvvetli bir kitleyi oluşturmaktadır. Bununla birlikte, kırsal kesimde yaşayan nüfusun ekonomik ve kültürel gelişmelerin gerisinde kaldığı görülmektedir.

Tablo 13: Diyarbakır'a Göç Edenlerin Göç Nedenleri

	<u>Toplam Göç Edenler (%)</u>
İşleyecek toprağım yoktu	12,48
Geçim sıkıntım vardı	30,04
Anlaşmazlık kan davası	3,34
Aile içi anlaşmazlık	1,45
Doğal afet	0,87
Bölgedeki olaylar nedeniyle	25,54
Kent yaşamının çekiciliğinden	4,06
Çocukların okulu için	2,32
Köyü yıkıldığı için	38,46

Kaynak: Bölge içi zorunlu göçten kaynaklanan toplumsal sorunların Diyarbakır kenti ölçeğinde araştırılması, T.M.M.O.B, Ankara ,1998.

Kente göçün zorlayıcı etkenleri arasında en büyük pay, köy yıkılmaları ve bölgedeki olaylar sonucu ortaya çıkan can güvenliği sonucu gibi birbirini tamamlayan nitelikte sebepler olduğu, TMMOB'nin yaptığı araştırmaya ait yukarıdaki tablodan okunmaktadır.

Göze çarpan bir diğer göç sebebi olan geçim sıkıntısı ise, daha çok yukarıda sözü geçen olayların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Sebepler ne olursa olsun, bu insanların kentlere göçmeleri sonucu karşılaştıkları en büyük sorun işsizliktir.

Tablo 14: Diyarbakır Kent Merkezinde Yaşayanların Başka Bir Yerleşim Yerine Göç Etmeyi İsteyip İstemedikleri:

Seçenekler	Diyarbakır Kent Merkezi (%)
Köyüme	17,16
Tarımla uğraşabileceğim bir yere	0,75
Daha büyük bir kente	21,27
Deniz kıyısında bir yere	5,32
Güvenlikte olacağım bir yere	2,34
Bilemiyorum	2,80
Hayır	43,55
Diğer	6,81
Toplam denek sayısı	1.072

Kaynak: Bölge içi zorunlu göçten kaynaklanan toplumsal sorunların Diyarbakır kenti ölçeğinde araştırılması, TMMOB, Ankara, 1998.

TMMOB'nin yaptığı araştırmaya ait yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere Diyarbakır'da kalıp bir şekilde yaşamını yeniden düzenlemeyi düşünenler 43.55 oranı ile hayli yüksek görünüyor. Bunun ardından, iş bulma umuduyla daha büyük kentlere göç etmeyi düşünenler geliyor ki, bunun sonucunda yoğun göçün beraberinde getirdiği olumsuzluklar da aynı yönde göç ediyor. Yani konumuz olan işsizlik çarpık kentleşme ve sosyal-kültürel sorunlar, büyük kentlerin bulunduğu daha batıya kayarak orayı da etkiliyor.

Diyarbakır'a göç nedenleri incelendiğinde, yaşanan zorunlu göçün yanı sıra, ekonomik nedenler, geçim sıkıntısı, topraksızlık, işsizlik gibi faktörlerin dışında okumak, evlilik ve daha iyi yaşam kurmak vb. sosyal sebepler görülmektedir. Kalıcı göçün yanında, çalışma amacıyla mevsimlik göç de yoğun olarak yaşanmaktadır. İldeki göç hareketleri gelişmeyi engelleyen en önemli sorunların başında gelip, il ve ilçe merkezlerinde eğitim, sağlık ve istihdam sorunlarını beraberinde getirmiştir. İl dışına kalifiye elemanların göç etmesi, gerek istihdam gerekse ekonomik ve sosyal hayatın değişik alanlarındaki gelişmeyi engellemektedir (Diyarbakır Valiliği Web sayfası).

Diyarbakır, devam eden iç ve dış göçle birlikte ortalama hane sayısını da artırmıştır. Daha önceki hane halkı ortalaması 6,25 iken son dönemde alınan göçle birlikte hane halkı ortalaması 6,67 ye çıkmıştır (DİE 2000).

Diyarbakır'ın nüfus yapısı değişirken, artan nüfus oranı konut ihtiyacının da artmasına ve bu alandaki çarpıklığa da neden olmuştur.

19. yüzyıl sonlarında merkezi otorite separatif Ermeni etnik grupların çatışmasıyla başlayan bölgeden dışa doğru yönelen göç, kırsal alandakilerin mesken kaynağına olanak sağlamış, söz konusu iradi ve istem dışı nüfus hareketleri Diyarbakır kent merkezinde daha sonra ortaya çıkacak olan nüfus sirkülasyonuna, sosyal doku ve kültürel birikim üzerinde drastik şekilde etkili olmuştur.

Poli-etnik doku erozyona uğramış, var olan entegrasyon görünümünün yerini dış-entegrasyon ve onun doğal bir tezahürü olan konfüzyonist / anomik hal / yapı, embriyo halinde teşekkül etmeye başlamıştır.

6. DİYARBAKIR'DA KENTSEL GELİŞME SÜREÇLERİ VE KENTLEŞMENİN SONUÇLARI

6.1.Kentin Gelişim Yönleri

Kentin ilk imar planı Sur İçi'ni kapsayacak çapta yapılmıştır.1965-67 yıllarında Sur İçi ve Sur Dışı planları hazırlanarak yürürlüğe konmuştur.1950'li yıllarda kent merkezine yönelen yoğun göç bu planların uygulanabilirliğini zorlaştırmıştır.1984-86 yıllarında hazırlanan plan Büyükşehir Belediyesince ancak 6 yıl sonra revize edilip güncellenebilmiş,ancak hızlı yapılaşma nedeniyle eldeki plan da güncelliğini yitirmiştir (Sevinç, 2001: 53). 1994 ve 1998'e kadar yapılan planların pek fonksiyonel olmadığı gözlenmiştir.

1967'deki imar planı incelendiğinde, kentin gelişiminin bir plan disiplinine alınmasından çok, askeri alanların(kentin kuzeyinde ki kışla, güneyindeki askeri hava alanı), Dicle Üniversitesine ayrılan arazinin(kentin doğusu), ağaçlandırılacak alanların ve bazı sebeplerle iskan dışı bırakılmak istenen alanların belirlenmesinin birincil amaç olduğu görülmüştür. Bunların yanında, doğusundan geçen Dicle nehri, doğal bir sınır olup, yapılaşmanın yönünü etkilemektedir. Geri kalan alanlarda, surlar merkez alınarak sur dışına taşan Şehitlik, Ben-u Sen, Fis Kaya, Seyrantepe ve 5 Nisan mahalleleri kurulmuştur. 1991'deki imar planı, daha önce oluşmuş olan bu alanlara göre hesap yapıp oluşturulmuştur. Diyarbakır kent yapılaşmasının yönü, bunca sınırlandırıcı unsurdan sonra, batıya doğru olabilmıştır. Ergani yolu doğrultusu büyük oranda organize sanayi alanı olarak belirlendiğinden, kent yapılaşması Siverek yolu üzerinde gerçekleşmiştir.

6.2. Nüfus Hareketliliğine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Çevresel ve Mekansal Sorunlar

Türkiye'deki kentsel değişmeyi sağlayan temel dinamik sanayileşme değil, tarım teknolojisindeki yenilenmedir. Köye teknolojinin girmesiyle atıl kalan işgücü kentlere göç etmeye başlamıştır. Diyarbakır'daki göç dinamiği 1990'lı yılların başına kadar Türkiye'nin genel göç karakteristiğine uyar. Kırdan göçenler, kamu arazisi üzerinde kendi emekleriyle konut yapımını gerçekleştirmişlerdir. İlk kuşak gecekonduların temel özelliği; yapımıcı, konut sahibi ve kullanıcı arasında bir ayrışma yoktur. Konutlar piyasada satılmak üzere değil, minimum gereksinimleri karşılamak üzere inşa edilmişlerdir. Evler 1 veya 2 göz

odadan oluşup, mutfak ve banyo için genellikle ayrı mekanlar yapılmamış, tuvaletlerin ise evin dışında olması tercih edilmiştir. Ev plan ve projesi, sağlık koşullarına uygunluk bakımından, yetersizdir.

1970'li yıllarda hızlanan iç göçle oluşan ikinci kuşak gecekondular, birinci kuşak gecekondulardan farklı özellikler taşımaktadır. Bu dönemde kent çevresindeki arsalar sahipleri tarafından parsellenip satılmaya başlanmıştır. Hisseli satışlar sırasında arsa sahipleri, arsalarını küçük parsellere ayırarak, sadece geçiş amacıyla bazı yollar için dar alanlar bırakmışlardır. Oyun alanları ve parklar için hiçbir alan ayrılmamıştır. Böylece kaba bir planlama anlayışı ortaya çıkmıştır.

Gecekondu alanlarındaki çarpıcı dönüşümün başlatıcısı 1980'li yıllarda çıkarılan af yasaları olmuştur. 1980'lerde çıkarılan 4 yasa gecekonduların, hazırlanan ıslah imar planlarında öngörülen modele göre dönüşümüne zemin hazırlamıştır. Öncelikle kent merkezi yakınındaki gecekondu alanlarındaki tek katlı gecekondular yıkılıp aynı parseller üzerine çok katlı apartmanlar inşa edilmiştir.

1970'li yıllarda hızlanan iç göçün 1990'ların başında birdenbire, kitlesel ve zorunlu olması ve bu göçün Diyarbakır'ı hedeflemesi kenti yoğun ve çarpık, yasal olmayan bir yapılaşma sürecine sokmuştur.

Diyarbakır'da yaşanan yasal olmayan yapılaşmanın önemli bölümünü kendi arsası üzerinde ruhsatsız şekilde ve imar planına aykırı olarak inşa edilen yapılar oluşturmaktadır. Bu genellemenin yanı sıra, gerek başka şahısların gerekse Belediye ve Hazine arsaları üzerinde inşa edilmiş pek çok gece kondu ve apartman kondu da bulunmaktadır.

1970'lerde bağlarla dolu olan gecekondu yerleşim birimlerinden ilki olan Bağlar beldesinde 1980'li ve 1990'lı yıllarda çok hızlı konut üretiminin yapıldığı, tek katlı gecekonduların hızla çok katlı konutlara dönüştüğü görülmesine rağmen, Belediye kayıtlarında ruhsatlandırılan yapı sayıları çok düşük görülmektedir.

Tablo 15: Bağlar Alt Kademe Belediyesi

Yıl	İnşaat Ruhsat Sayısı	İskan Ruhsat Sayısı
1994	15	3
1995	29	6
1996	18	4
1997	25	2
1998	39	-
1999	61	4
2000	97	1
Toplam	284	20

Kaynak:SEVİNÇ, Abdullah, Habitat 2'nin 5.yılında GAP'ta Yerleşim ve Kent Sorunları Sempozyumu,1 Haziran 2001, Diyarbakır.

Bağlar'da, son yıllarda alınan inşaat ruhsat sayılarının kentin hızla inşa edildiği günlerde verilen ruhsat sayısından fazla olması, kentin yasal olmayan şekilde nasıl inşa edildiğinin boyutlarını göstermektedir. Bugün Diyarbakır kentle bütünleşmiş hatta kent merkezinde kalmış durumdadır.

Tablo 16: Kayapınar Alt Kademe Belediyesi

Yıl	İnşaat Ruhsat Sayısı	İskan Ruhsat Sayısı
1992	1	-
1993	21	3
1994	30	3
1995	11	4
1996	8	4
1997	30	4
1998	72	3
1999	95	-
2000	164	5
Toplam	432	23

Kaynak: SEVİNÇ, Abdullah, Habitat 2'nin 5.yılında GAP'ta Yerleşim ve Kent Sorunları Sempozyumu, 1 Haziran 2001, Diyarbakır.

Kayapınar Belde Belediyesi de dahil olmak üzere, 1965 yılından günümüze dek Belediyelerce 1810 iskan ruhsatı ve 8746 inşaat ruhsatı, ayrıca 2981 sayılı imar affından dolayı 2010 adet ruhsat düzenlenmiştir. Diyarbakır'ın çeşitli bölgelerinde yaklaşık 10.000 adet gecekondu bulunmaktadır (D. B. Ş. B.).

Resim 1: Gecekondu ve Modern Yapılar İç İç

119.321 adet konutun yaklaşık 50.000'i imar mevzuatına aykırı yapılmış olup, bu konutlarda 300.000 insan yaşamaktadır.

Diyarbakır kent merkezinin nüfus bakımından aşırı derecede yoğunlaşması kentin yetersiz olan alt yapı sistemini daha da yetersiz bir hale getirmiştir. Ekonomik yetersizlikler nedeniyle basit bir gecekondü inşa edemeyecek düzeyde olan insanlar kentin tarihi sur taşlarını sökerek surun iç ve dış çeperlerini kendilerinde basit konutlar yaparak, surun etrafında bir çöküntü bölgesi oluşturmuşlardır.

Resim 2: Sur İçi Çöküntü Alanından Bir Görünüm

Resim 3: Sur Duvarlarına Yapılmış Evlerden Görünüm

Diyarbakır, uzun süredir aynı anda iki olguyla savaşıyor; modernleşme çabaları ve göç. Kentteki nüfus sürekli değişiyor, bir taraftan 'kitlesele' göçle yeni insanlar gelirken, bir taraftan eski insanlar gidiyor. Kent kalabalıklaştıkça kent durumu hızla başkalaşıyor.

Orta sınıf kentlinin, şehrin merkezinde çevreye doğru yönelmesi özellikle kentin batı gelişme istikametinde yeni yapılaşmalara neden olmuş, bu yapılaşma çoğunlukla küçük çaplı kooperatifler ve örgütsüz bir yapı halinde yap-sat şeklinde çalışan müteahhitler tarafından sürdürülmektedir. Ancak, bu yeni yerleşim, birçok mekansal sorunu da beraberinde getirirken, kente özgü, iklim, geleneksel doku ve kullanıcıların toplumsal eğilimleri dikkate alınmamıştır (Sami,1999:151). Yetersiz bir alt yapıya sahip yerlerde birbirini ardına devasa binalar inşa edilmiştir. Bu yoğun yapılaşma kaos yaratmış, kentin görüntüsünü tamamen değiştirmiştir.

Resim 4: Devasa Binalar ve İç İçe Geçmiş Gecekkondulardan Bir Görünüm

Resim 5: Hızla Çoğalan Yapılaşmalardan Bir Görünüm

Orta sınıfa hitap eden konutlar gecekonduyla bir araya gelmiş, buda yeni bir kentsel gelişme örtüntüsü oluşturmuştur. Kente toplumsal ve mekansal ayrımlaşma yan yana gelmiştir. Kaderi mekansal komşuluk olan ayrı dünyalar oluşmuştur. Bu durum çarpıcı tezathat taşıyan bir kent coğrafyası ortaya çıkarmıştır.

Diyarbakır'da T.M.M.O.B. tarafından yapılan ve konutların niteliksel boyutunu da ölçen anket sonuçlarına göre kent merkezindeki konutların %46,75'ini apartman daireleri oluşturmaktadır. Yine aynı anket sonuçlarına göre konutların %8,20'si konutları kullananlarca gece kondu olarak nitelendirilmektedir (Bkz.Tablo 17).

Tablo 17: Oturulan Konut Türleri

Konut Türü	Hane	Yüzde
Gecekondu	87	8.20
Müstakil Ev	221	20.83
Apartman Dairesi	496	46.75
Aviulu Müstakil Ev	156	14.70
Aviulu, Birden Fazla Ev	81	7.63
Diğer	20	1.89
Toplam	1.061	100.00

Kaynak: Bölge İçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, T.M.M.O.B., Ankara 1998.

İl merkezinde yaşayan hane halkının %59'u kendi evinde oturmaktadır. Kiracıların oranı ise %33'tür (DİE 2000). Kendi evinde oturan %59'luk oranın içinde hiçbir konfora sahip olmayıp sadece barınma amaçlı sahip olunan evler de vardır.

Gelir gruplarına göre bir sınıflandırma yapılacak olursa, Diyarbakır'da son dönemde yüksek gelir grubunun dubleks ve bahçeli konutlara yöneldiği görüldürken, apartman tipi yapılaşma orta gelir grubunun, avlulu evler ise düşük gelirliilerin yaşadığı konut tipleri olmaktadır. Ancak, yeni yerleşim birimi olan 'yeni yol' da inşa edilen dubleks konutlar, çarpık kentleşme nedeniyle, çok katlı apartmanların arasında kalmış ve kentin dışında rahat yaşamaya yönelik olan asıl işlevini yitirmiştir.

Diyarbakır'da TMMOB tarafından yapılan ve konutların niteliksel boyutunu da ölçen anket sonuçlarına göre, ruhsatsız olarak denetimden geçmeden inşa edilmiş pek çok yapıya sahip Diyarbakır'da binaların %37,4'ünün dış sıvası bulunmazken %4,6'sının iç sıvasının dahi olmadığı gözlenmektedir.

Diyarbakır'da yerleşim alanları açısından net farklılıklar olduğu söylenebilir. Bu dağılıma göre, Sur İçi ticari merkez konumundayken, Yenişehir yüksek gelirli kesimin yerleşim birimi olan bölge konumundadır. Bağlar ise, düşük gelirli kesime konut üreten bölge konumundadır. Yeni gelişen Kayapınar Belediyesi bölgesi ise orta ve yüksek gelirli kesimin yerleşim alanı konumuna gelmiştir.

Diyarbakır'da sürekli olarak konutların artması, şekil değiştirmesi, içe göçün yoğun olması, buradan da diğer kentlere (İstanbul, İzmir, Adana, Mersin) göç olması mekanları otantik, içselleştirilen evler olmaktan çıkarmış, semtler sahiplilik konumu elde edememiş, oturulan yerlere geçici barınak olarak bakılmıştır. Bu nedenle, sık konut ve semt değiştirme söz konusu olmuştur. Bu durum, 'ev'le insan' arasındaki doğrudan ilişkinin git gide yok olmasına neden olmuş, modern kapitalist toplumun da özelliği olan bu durum evi emlak haline getirmiş, ev asıl anlamı olan "ev-aile" bütünleşmesi anlamını yitirmiştir (Tekin, 1991) Kentsel orta sınıf ailesinde 'ev' tüketimle özdeşleşmiştir. Genellikle de, aileler ve bireyler özel bir sorumluluk ve bilinç gerektiren sahiplilik konumunu elde edememişlerdir.

6.2.1. Kentin Altyapı Sorunları

Diyarbakır'ın mevcut içme suyu şebekesi 1935 yıllarında Sur İçi'ndeki ihtiyacı karşılamak üzere yapılmıştır. Kentin 50 yıllık su şebekesi kentin ihtiyacına cevap

veremeyecek konuma gelmiştir. Kentin 50 yıllık su şebekesinin %90'ı yenilenmesine karşın, Büyükşehir Belediyesince hazırlanan master plan içinde su şebekesi çalışmalarının %45.9'u tamamlanmıştır (D.B.Ş.B., Rapor 2002: 34).

Cumhuriyet sonrasında, 1930'lu yıllarda başlayan kanalizasyon çalışmaları, 1977 yılında yeniden projelendirilmiştir. Bu tarihlerde kentin yeni gelişme alanları olan Yenişehir ve Şehitlik mahallelerinin kanalizasyon ihtiyacına cevap verebilmiştir. Ancak, Diyarbakır'da artan nüfus yoğunluğuna cevap veremeyecek duruma gelen kanalizasyon şebekeleri yenilenmesi çalışmaları devam etmektedir (D.B.Ş.B., Rapor 2002: 38).

Artan nüfus yoğunluğu ile birlikte Diyarbakır'da trafikteki araç yoğunluğu da artmış, ancak 1985 ve 1995 yıllarında onaylanan imar planındaki kent içi ulaşım ve otopark sorununa herhangi bir çözüm getirilmemiştir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesince hazırlanan master plan içinde ulaşım planına da yer verilmiş, konuyla ilgili araştırmalar yapılmaktadır (D.B.Ş.B., Rapor 2002: 41)

Kentte bariz görülen altyapı sorunlarından biri de, elektrik şebekesinin yetersizliğidir. Özellikle Bağlar, Şehitlik ve Seyrantepe yerleşim alanlarında sürekli artan konutlara mevcut elektrik şebekesi yetmemekte, sık sık enerji nakil hatları kopmakta ve trafolar patlamaktadır. Özellikle kış aylarında, daha çok ekonomik yetersizlik nedeniyle, elektrik, ısınma amacıyla da kullanılmakta, bu durum şebekenin yetersizliğiyle birleşince, söz konusu bölgeler günlerce elektriksiz kalabilmektedir. Ayrıca, kent genelinde, şebekelerin yetersizliği nedeniyle, elektrik kesintisi sık sık yaşanmaktadır.

Eko sisteminin sağladığı avantajlara rağmen, Diyarbakır yeşil alan ve diğer rekreasyon alanlarından ciddi anlamda yoksun olarak gelişmiştir. İmar planında yeşil alan olan bölgelerin uygulamada kaçak yapılarla betonlaşması bugün kentin önemli sorunlarından biri durumundadır. Kente kişi başına düşen yeşil alan miktarı $0,5 \text{ m}^2$ ile sınırlı iken, bu oran Türkiye ortalamasına göre kişi başına 7 m^2 , uluslararası standartlara göre ise kişi başına 10 m^2 olmak durumundadır (D. K. D. A. R. 2001).

Diyarbakır'da doğal parklar konumunda olan ve korunması gereken Ben-u Sen, Hevsel Bahçeleri, Dicle Vadisi, Karacadağ volkanik kalıntılarının olduğu alanlarda rekreasyon oluşturulmasına çalışılmaktadır. Bu çerçevede Büyükşehir Belediyesince Ben-u Sen ve Hevsel Bahçelerinde canlandırma çalışmaları yapılmaktadır (D. K. D. A. R. 2001). Ayrıca Diyarbakır Surları çevre düzenleme projesi kapsamında, tarihi surları koruma kuşağında yer alan kaçak yapılar temizlenerek çevre düzenlenmesi yapılmıştır (D.B.Ş.B., Rapor 2002: 41).

Kent kanalizasyon şebekesinin yetersiz olması nedeniyle, atık suyun adı Diyarbakır'la özdeşleşen Dicle Nehri'ne akması ve şebekenin %70'inin çürütmesi nedeniyle, Atık Su Arıtma Tesisi, Ana Kolektörler ve Pompa İstasyonu ve Diyarbakır Kanalizasyon Şebekesi gibi önemli projelerin yapımına başlanmıştır. Kentin kanalizasyonunun sağlıklı bir sistemle toplanması ve arıtılarak Dicle Nehri'ne deşarjının sağlanmasını öngören projelerde gelinen aşama şöyle; kent nüfusunun %70'inin atık suları ile çevredeki fabrikaların ve kurumların atıklarının açık bir kanalizasyon şebekesi haline gelen Dicle Nehri'ne akıtılması, insan ve çevre sağlığını tehdit etmektedir. Nehirden sağlanan atık suyla, tarlalar ve bahçeler sulanıyor, bu durum mikroplu, pis sularla yetiştirilen sebzelerin bulaşıcı hastalıklara yol açmasına, yazın serinlemek için nehre giren çocukların hastalanmasına yol açmaktadır.

İlk uygarlığa hayat veren Dicle Nehri'nin kentin açık kanalı halinden kurtarılması, binlerce hektarlık tarım arazilerinin temiz suyla sulanması, dolayısıyla bulaşıcı hastalıkların önüne geçilmesi amacıyla 2000 yılında Pis Su Arıtma Tesisi'nin yapımına başlanmıştır.

7. EKONOMİ VE KENTSEL ANOMİ

7.1. Cumhuriyet Dönemi Sanayileşme Politikası

Ekonomik açıdan kentleşme, tarım dışı faaliyetlerin (sanayi ve hizmetler sektöründe) yoğunlaşmasıdır. Ekonomik faaliyetlerin sanayileşmeye maruz kalmadığı, aşırı nüfus yığılmasının bulunduğu kentlerin sosyal yapısı ekonomik kentleşme, kültürel yabancılaşma, arabesk yapı kavramıyla açıklanabilir (Özer, 1998:34).

Tarihi dönemlerde bir çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Diyarbakır, ekonomik ve ticari açıdan bölgenin önemli bir merkezi durumundadır.

1923 yılında Türkiye'deki idari yapı değişikliğiyle birlikte ekonomi de bir yapı değişikliğine girmiştir. Bu değişiklik, geleneksel tarım yapısından sanayileşmeye geçilmesidir. Ancak, tarım yapısından sanayiye geçiş politikasından bütün bilgiler eşit şekilde payını alamamıştır. Bu süreç, bir taraftan ayrıcalıklı bölgeler (Marmara, Ege, Akdeniz) yaratırken, öte taraftan kalkınmadan faydalanamayan bölgelerin (Doğu, Güneydoğu, Karadeniz) ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bölgede, ekonomiyi sürükleyecek temel sanayiler kamu sektörü tarafından gerçekleştirilmeyince ara ve yan sanayiler de gelişmemiş, sonuçta ekonomide bir canlanma meydana gelmemiştir. Diyarbakır'ında içinde yer aldığı bölge kentleri (Gaziantep hariç) Cumhuriyet dönemi sanayileşme politikasından istenilen ölçüde faydalanamamıştır (Özer, 1998:34).

7.2. Ermeni Tehcirinin Diyarbakır Ekonomik Yapısına Etkisi.

Cumhuriyet öncesi dönemde, kentli Ermeni nüfus özellikle el sanatlarında ve küçük imalatta, diğer kentlerde olduğu gibi, Diyarbakır'da da önemli bir dinamizm ve canlılık katmaktaydı. Çünkü el sanatları ve imalat, o dönemdeki kentlerin en önemli ekonomik iç dinamiklerini oluşturuyordu. 1915'te başlatılan Ermeni Tehciri ile bu iç dinamik göçertilmiş ve bu alanda bir boşluk meydana gelmiştir. Ancak, Ermenilerin göç ettirilmesi ile bu alanda meydana gelen boşluk, ekonomiyi canlandırabilecek bilgi ve birikim sahibi bir kitle tarafından doldurulamamıştır. Böylece, kent ekonomik açıdan zayıflamış, bu süreç Cumhuriyet dönemi sanayileşme(me) politikalarıyla iyice pekişmiştir (Özer, 1998:34).

Diyarbakır'da, az da olsa, insan emeğine bağlı küçük el sanatları 1950'li yıllara kadar varlığını korumuştur. Bu tarihlerden sonra gelişen teknoloji karşısında bu el sanatları da varlığını sürdürmemiştir.

7.3. Günümüzde Diyarbakır'ın Ekonomik Yapısı

GSYİH açısından, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan iller arasında Gaziantep'ten sonra ikinci sırada ve kalkınmada öncelikli yörelerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri arasında ise Malatya ve Elazığ'dan sonra üçüncü sırada yer alan Diyarbakır'ın GSYİH'ye katkısı %0-8'dir. İlde yaratılan katma değeri sektör kaynaklarına baktığımızda, en yüksek katma değer 1980 yılına kadar tarım sektöründen sağlandığını, 1980'li yıllarda ise hizmet sektöründe (hizmet sektörü gelirleri içinde en yüksek oranı hizmet sektörü karşılamakta, serbest meslek hizmetleri de önemli yer tutmaktadır) çalışanların oranının giderek arttığı görülmektedir. Toplam il katma değeri içerisinde sanayi sektörü önemli bir orana ulaşmamış, aksine %11.2 düzeyinde kalmıştır. Oysa Türkiye genelinde üretim faaliyet kolları içerisinde sanayi sektörünün yurtiçi hasılat katkısı %26.1'dir (D.İ.G.P., Mayıs, 2002). Bu durum, sanayi gelişmeden tarım sektöründen hizmet sektörüne doğrudan bir geçiş olduğunu göstermektedir.

İlin Genel Sanayi Yapısı: (Sektörel Dağılım 2002)

Gıda Sanayi Sektörü Faal Firma Sayısı	40
Kapasite Kullanım Oranı	%45
Tekstil Sanayi Sektörü Faal firma sayısı	62
Kapasite Kullanım Oranı	%35
Metal Eşya-Makine Sanayi Sektörü Faal Firma Sayısı	19
Kapasite Kullanım Oranı	%26
Taş ve Toprağa Bağlı Sanayi Sektörü Faal Firma Sayısı	28
Kapasite Kullanım Oranı	%47
Kimya Plastik Sanayi Sektörü Faal Firma Sayısı	28
Kapasite Kullanım Oranı	%35
Madencilik (Mermer) Sanayi Sektörü Faal Firma Sayısı	30
Kapasite Kullanım Oranı	%50
Orman-Ağaç Ürünleri Sanayi Sektörü Faal Firma Sayısı	12
Kapasite Kullanım Oranı	%48
Diğer Sanayi Sektörü Faal Firma Sayısı	11
Kapasite Kullanım Oranı	%3
Sanayi Sektöründe Faal Firma Sayısı	230
Ortalama Kapasite kullanım Oranı	%40
Atıl Durumda Bulunan İmalatçı Firma Sayısı	38
Yarım Kalmış Firma Sayısı	28
Yapımı Devam Eden İmalatçı Firma Sayısı	18

Sanayi Siteleri

Organize Sanayi Siteleri (yapımı devam eden)	1 adet
Küçük Sanayi Siteleri (yapımı devam eden)	4 adet
Küçük Sanayi Siteleri (tamamlanan)	6 adet

Meslek Kuruluşları

Ticaret ve Sanayi Odası	1 adet
Ticaret Borsası	1 adet
Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği	1 adet
Esnaf Odaları	47 adet

Şirketler

Anonim Şirketler	340 adet
Limited Şirketleri	3.101 adet
Kolektif Şirketler	116 adet
Şahıs Şirketleri	6.254 adet

Kooperatifler

Konut Yapı Kooperatifleri	197 adet
Tüketim Kooperatifleri	10 adet
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri	64 adet
Toplu İşyeri Kooperatifleri	9 adet
Küçük Sanayi Siteleri Yapı Kooperatifleri	10 adet
Tarım Satış Kooperatifleri	3 adet
Tarım Kredi Kooperatifleri	7 adet
Köy Kalkınma Kooperatifleri	74 adet
Bankalar	23 adet

Meslek Grubu Üye Sayısı

Canlı Hayvan ve Mahsülleri	601
Zahire Hububat ve Bakliyatçılar	739
Manifaturacılar	184
İnşaat Malzemeleri Satıcıları	696

Oto Yedek Parça Satıcıları	329
Medikal Tıbbi Cihaz, Gözlükçüler ve Bankalar	317
Nakliyeciler, Benzin İst. Ve Oto Alım Satımcıları	850
Yaş ve Kuru Gıda Maddeleri Satıcıları	965
İnş. Müteahhitleri İnş. Taah. Mimarlık Müh. İşleri	1.983
Oteller, Pastaneler, Fotoğrafçılar ve Gazinocular	190
Dayanıklı Tüketim Malları Satıcıları ve Konfeksiyon	1.013
Tüccarlar ve Terziler	97
Kooperatifçiler, Dershaneler ve matbaalar	823

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Odası, 2002

Büyük Mağazacılık Faaliyetleri

İlimizde, büyük mağazacılık faaliyetleri yeni gelişmeye başlamış olup halen MİGROS, GİMA, TANSAF, DİMAR gibi kuruluş faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Organize sanayi bölgesinde faal firma sayısı 26, atıl firma sayısı 4, yarım kalmış işletme sayısı 15, yapımı devam eden firma sayısı 16'dır. Organize sanayi bölgesinde 17 firmanın; Lice ilçesinde Toprak Holdinge ait Bitkisel Yağ ve Karma Yem Fabrikası olmak üzere, 18 firmanın, ekonomik kriz vesilesiyle sermaye sıkıntılarından dolayı, faaliyetleri durmuştur (İstihdam durumu:889 kişi). Organize sanayi bölgesinde 12 firma olmak üzere, 28 işletme yarım kalmış, tesis kapsamındadır. (İstihdam durumu, 2000). Üretim aşamasında olup, işletme sermayesi veya talep yetersizliği nedeniyle, Organize sanayi bölgesinde 4 işletme, toplam olarak da 38 firma atıl vaziyettedir (D. İ. G..P, 2002: 28).

1985'ten sonra DPT teşvik belgesi imkanlarından Diyarbakır faydalanır gibi gözükmesine rağmen, bir çok işletmeler tamamlanamamıştır.

Kentteki mevcut sanayi, doğal kaynaklara ve tarıma dayalı ilk ürünlerin üretimini gerçekleştirmektedir, ikincil ürün üretimine henüz geçilememiştir. Örneğin; buğdaydan birincil ürün olarak 'un' elde edilirken, 'makarna' üretimine geçilememiştir. Aynı şekilde, pamuktan birincil ürün olarak 'parselli pamuk' elde edilirken, ikincil ürünler olarak 'iplik' ve 'pamuklu dokumalar' elde edilememektedir. Yani teknoloji mallar üretimden, ileri teknoloji mallar üretimine geçilememiştir.

Diyarbakır, hammadde kaynağı-üretim mali dengeleri itibariyle de geleneksel avantajlarına kullanamamış, bu yönde sanayi üretimine geçememiştir.

Diyarbakır, sanayileşmenin en temel yapısı olan Organize Sanayi Bölgesi desteğinden faydalanamamıştır. Organize Sanayi Bölgesi 29 yılı aşkın bir süreden beri alt yapı çalışmalarını tamamlayamamıştır. Küçük sanayi sitelerinin de alt yapı ve üst yapı eksiklikleri giderilememiştir (D. İ. G. P, 2002: 31).

7.4. Diyarbakır'da İstihdam ve İşsizlik

Kırdan zorunlu göç ile birlikte kentte hızla artan nüfus, birlikte kentsel alanlarda iş gücü potansiyelini hızla büyütmüş ancak, artan iş gücünü dengelendirecek istihdam olanakları ise yaratılamamıştır. Kırsal alanlardan kent merkezine doğru gerçekleşen bu göç, bir taraftan kırsal üretimi sınırlandırırken, diğer taraftan tüketim talebini artırmış, kentsel alanlarda ciddi boyutlarda sosyal ve kültürel tahriplere neden olmuştur. Çarpık kentleşmeyle birlikte, kentsel anlamda onarılmaz tahribatlar olmuştur. Bu süreçte kentlere akın eden kırsal nüfus yanında, kentsel alanlardan başka illere yönelen beyin ve sermaye göçleri kentsel ekonomileri de etkilemiştir. İlimizde aktif nüfusun büyük bir kısmı işsiz olup, bu nedenle il genelinde istihdam sorunu çok ciddi boyutlara ulaşmıştır.

1980-2000 döneminde toplam istihdam içinde en yüksek paya sahip olan tarım sektöründe istihdam edilenlerin payı sürekli olarak azalmaktadır. Tarım sektöründen sonra, toplam istihdam içinde en yüksek paya sahip olan hizmet sektörünün payı, aynı dönemde, sürekli bir artış göstermektedir. Sanayi ve inşaat sektörlerinde istihdam edilenlerin aralarında ise bu dönemde artış ve azalışlar gözlenmiştir.

2000 genel nüfus sayımı verilerine göre;

1980'de Tarım	%71.9
Sanayi	%3.4
İnşaat	%4.3
Hizmet	%20.4

1985'de Tarım	%71.4
Sanayi	%2.8
İnşaat	%3.8
Hizmet	%21.7

1990'da Tarım	%69.0
Sanayi	%3.5
İnşaat	%4.0
Hizmet	%23.1
2000'de Tarım	%63.9
Sanayi	%3.8
İnşaat	%3.7
Hizmet	%28.4

1980-2000 döneminde toplam istihdam içinde en yüksek paya sahip olan tarım sektöründe istihdam edilenlerin payı sürekli olarak azalmaktadır. Tarım sektöründen sonra toplam istihdam içinde en çok paya sahip olan hizmet sektörünün payı ise, aynı dönemde, sürekli bir artış göstermektedir. Sanayi ve inşaat sektörlerinde istihdam edilenlerin oranlarında ise, bu dönemde kayda değer artış ve azalışlar gözlenmemiştir.

Tarıma dayalı ekonomik yapının ağırlıkta olduğu Diyarbakır'da, para ve pazar ekonomisi gelişmemiş, bu nedenle pazara yönelik üretimden ziyade 'tüketim için üretim', üretimin temel karakterini belirleyen bir unsur olmuştur.

Ekonominin sektörel dağılımında en büyük payı tarım ve hizmet sektörü almaktadır. Sanayi nin aldığı pay ise çok düşüktür. Bu durum, az gelişmiş ülkelerde veya bölgelerde olduğu gibi, sanayi gelişmeden tarım sektöründen hizmet sektörüne doğrudan bir geçiş olduğunu göstermektedir.

Ekonomik olarak çarpık olan bu durum (sanayi yi atlayarak tarımdan hizmet sektörüne doğrudan bir geçiş) sosyal, kültürel ve ekonomik alanda bazı sorunlar ve bunalımlara yol açmıştır.

Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odasından alınan 2000 yılına ait verilere göre, iktisaden faal olan nüfus içerisinde, iş gücüne katılma oranı %29.1 ile Türkiye'nin en düşük illeri arasında yer almaktadır. Nüfusu 505.949 olan il merkezinde yaşayan her 100 kişiden 29'unun iktisadi yaşama katılma potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Buna karşılık, her 100 kişiden 71 'i üretime katkıda bulunamamaktadır. Diyarbakır %17-28 ile çalışan nüfus oranının en düşük olduğu il merkezi olmasında dolayı, bağımlılık oranı en yüksek il olarak da karşımıza çıkmaktadır. Çalışan her 100 kişi 579 kişiye, diğer bir deyişle, çalışan her kişi yaklaşık 6 kişiye bakmak zorundadır.

Tablo 18:İş İçin Başvuruların Bakmakla Yükümlü Olduğu Kişilerin Sayısı

Bakmakla Yükümlü Olduğu Kişilerin Sayısı	İş İsteyenlerin		Toplam
	Erkek	Sayısı Kadın	
Yükümlülüğü olmayan	2.176	871	3.047
1 kişi	2.467	641	3.108
2 kişi	2.622	145	2.767
3 kişi	1.523	107	1.630
4 kişi	804	136	940
5 kişi	663	12	675
6 kişi	343	12	355
7 kişi	370	22	392
8 ve daha fazla kişi	378	31	409
Toplam	11.346	1.977	13.323

Kaynak:Diyarbakır İş Kurumu İl Müdürlüğü (Ekim, 2001).

Son 15-20 yıl içinde, aldığı göçlerle Diyarbakır'ın nüfusu 380.000 den 1.500.000'a çıkmış ve bu nüfusun %71'i işsizdir.

1980-2000 yılları arasında 12 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfus içerisinde istihdam edilenlerin oranı %64'ten %53'e gerilerken, aynı dönemde erkek gurupta istihdam edilenlerin oranı %81'den %66'ya; kadın gurupta ise %47'den %39'a düşmüştür. Diyarbakır'da toplam nüfusun yaklaşık %50'sini teşkil eden kadın gurup içerisinde istihdam edilenlerin oranı, 2000'li yıllarda, iktisaden faal olması gerekenlerin 1/3'ü civarındadır (DİE 2000)

Birleşmiş Milletler verilerine göre, bir kişinin ölmeden yaşamını idare ettirebilmesi için bir günde alması gereken 254 kalorinin yıllık bedeli 385 dolardır. Bu rakam aynı zamanda yoksulluk sınırındır. Yapılan araştırmalara göre, Diyarbakır'da nüfusun %85'i bu rakamın altında bir gelire sahiptir ve bu oran göç etmiş olan gruplar arasında daha da yüksektir (Özer, 1998: 34).

Yaşanan yoksulluğun, somut olarak, kent sokaklarında çalışan çocukların sırtına bindiği gözlemlenmektedir. Sahte kentleşmenin getirdiği yetersizlik anomiye yol açmakta, bu ise suç oranlarının artmasına neden olabilmektedir. Ekonomik güçlükler nedeniyle çocukların okula gönderilmeleri ikinci planda kalmakta, ekonomik yönden aileye katkıda bulunma zorunluluğu, onların öğrenim çağında para kazanma çabası içinde bulunmalarına sebep olmaktadır. Sonuçta çocuklar selpak satıcılığı, ayakkabı boyacılığı, çöplerden geri dönüşüm maddeleri toplamak gibi nitelsiz işler yapmakta veya dilencilik vs. gibi alanlara

kaymaktadır. Bu durum, suça teşvik etmekte ve bir çok insanı, çocuk ve genç yaşta yankesicilik, hırsızlık, dolandırıcılık, gasp yaralama gibi suçlara itmektir.

Kente çekçekçilik, ayakkabı boyacılığı, işportacılık ile geçimini sağlayanların sayısı bir hayli fazladır. Diyarbakır'daki nüfus yoğunluğunun istihdam edilememesi marjinal sektörün yanı sıra mevsimlik işçi kitlesini de çoğaltmıştır. Kent merkezinden ilçe ve köylerden mevsimlik işçiler 'kitleler' halinde başka illere gitmektedirler. Bunların başında fındık toplayıcıları olarak Karadeniz Bölgesi'ne, pamuk ve portakal işçisi olarak Ege ve Akdeniz Bölgelerine giden işçiler gelmektedir.

Kadın ve çocukların çoğunlukta olduğu bu işçiler, genellikle kamyon veya kamyonet kasalarında can güvenliklerini hiçe sayarak çalışacakları bölgelere gitmekte, ağır çalışma ve sağlıksız barınma koşulları nedeniyle de bir çok sağlık problemleri yaşamaktadırlar. Yaşanan bu süreçler, suça yönelme oranını arttırmakta, anomik kentleşmenin çarpıcı bir biçimde yaşanmasına neden olmaktadır.

8. DİYARBAKIR'DA SOSYO-KÜLTÜREL YAPI VE KENTLEŞMENİN YARATTIĞI SORUNLAR

Kentleşme sürecinde ve kent yaşantısında kentin yaratıcıları, kenti yaşayanlar, kenti inşa edenler, kenti tasarlayanlar, kenti yönetenler farklı boyutlarda karşımıza çıkmaktadırlar. Yaratıcıların yüklediği anlamlarla yaşayanların kenti anlamlandırma sürecindeki farklılıklar ve çelişkiler önemli bir ikili yapı oluşturmaktadır.

Ahmet Özer kentleşme sürecindeki değişimleri şöyle özetliyor;

-Eski geleneklerin yerini yenilerin alması

-Kent, sosyal değişimin merkezi olması

-Sosyal değişimin kentten dışarıya etki etmesi

-Kentlerin, barındırdığı insanların davranışları üzerine etkili olması.

-Alt yapı hizmetlerinin derecesi ve kalitesinin artması kentleşmeyle birlikte kent ve kentli kültürün birey ve kurum ilişkilerine hakim olması şeklinde görülür.

Gelişmekte olan ülke veya bölgelerde ise;

-Kentleşmenin sosyal yapıya etkisi, sahip olduğu sosyal ve kültürel değerlerin derecesine bağlıdır.

-Genellikle, demografik açıdan kentleşme, sosyal ve kültürel açıdan kentleşmeden önce ve daha hızlı ilerler.

-Bu iki süreç içerisindeki farklılık, kültürel boşluklar, değer yabancılaşması, anomik kentleşme gibi sosyal ve kültürel sapmalara neden olur (Özer,1998 :34)

Kentleşme sürecinde arada kalma duygusu, anomik kentleşme, kültürel yabancılaşma veya kültürel gecikmenin bir türü olarak görülmekte ve yayılmaktadır. Burada değerlerin ve kuralların işlevini yitirmesi sonucunda ortaya çıkan anomik kentleşmeden söz edilebilir. Bu anlamda Parsons ve Merton'un 'sosyal yapı ile kültürel yapı arasındaki uyumsuzluk ve çatışma' olarak ortaya koyduğu bir sosyal problem olarak anomik kentleşme, Ogburn'un ileri sürdüğü 'kültürel gecikme' nin yarattığı sosyal problemlere tekabül etmektedir. Ogburn'a göre kültürel gecikme veya kültüre boşluk maddi kültür öğeleri ile manevi kültür öğeleri arasında meydana gelen boşluktur. Maddi kültür öğelerini oluşturan: fiziki yerleşme, mekan değişimi, ev şeklinin değişmesi, günlük hayatta kullanılan ev eşyalarının değişmesi ve meslek değişimi gibi meslekler; değer hükümlerindeki değişimler, zihniyet ve davranıştaki değişimleri içeren manevi kültür öğelerinden daha hızlı değişirler. Bu anlamda kente göç edenler tam anlamıyla olmasa bile maddi kültür değişimlerini yaşadıkları halde manevi kültür öğeleri bakımından aynı

değişikliği yaşamamaktadırlar. Böylece bir kültürel boşluk veya kültürel gecikme meydana gelmektedir (Özer, 1998 :34).

Kente yeni gelenlerin sosyal güvenlik mekanizmasından faydalanamamasının yarattığı boşluktan yararlanan ve kentsel rantları kullanarak büyüyen mafya türü örgütlenmeler arasında kalan yeni kentliler, birer korunma araçları olan hemşehricilik, mezhepçilik, tarikatçılık şeklinde, dinsel etnik ve siyasi ilişkilere girerek yeni etki adacıkları oluşturmaya başlarlar. Ülke yönetiminin yerine getirmesi gereken yöntemlerde boşluklar olması başka örgütlü yapıların araya girmesine olanak vermektedir. Bu çerçevede sokak mafyası, gecekondu mayası, şiddet örgütleri, çek senet tahsilat mafyası, bürokrasi mafyası(iş bulma, atama, ihale vs.) gibi örgütlü suç şebekeleri oluşup yaygınlaşmada ve ciddi etkileri olmaktadır (Gökçe,1996: 9).

Kentteki yaygın kuralsızlık ve bürokrasinin rasyonelleşmemesi rantta yönelik ilişkileri önemli kılar. Bu tür ilişkiler dayanışmayı gerektirir. Hemşehri birlikleri formel ilişkilerin yanında informel ilişkileri de geliştiren mekanlardır (Sarıbay,1994: 14).

Diyarbakır ilinin sosyo ekonomik yapısı, eşit ekonomik ve benzer yaşayış biçimine sahip olmayan bir çok sosyal katmandan oluşmaktadır. Köyden kente doğru gerçekleşen yoğun ve hızlı göç Diyarbakır yerleşik kültüründe de derin travmatik değişiklikler yaratmıştır. Nüfusun %64'ünü göçle kente yerleşen köylü kitlesi oluşturmaktadır. Bu nedenle, kentteki sosyal ilişkiler, ekonomik aktiviteler ve beslenme tarzları köy yerleşik kültürüne benzemeye başlamıştır.

Resim 6: Kentsel Yapıda Kırsal Yaşam Biçiminden Bir Görüntü

Kente göç eden görece ‘varlıklı’ kırsal nüfus, köyden kente hiçbir aşama yaşamadan mekansal olarak şehrin orta sınıfının ya da üst sınıfının bulunduğu semtlere yerleşmişlerdir. Bunlar genellikle yaşam biçimlerini de beraberlerinde taşımışlardır. Aşağıdaki fotoğrafta yer alan ‘ tandır’ türü ekmeek pişirme yerlerinin lüks binaların yanı başında ‘pıtrak’ gibi ortaya çıkması, iddiamızı kanıtlayan / destekleyen olgulardan sadece biridir.

Resim 7: Kentsel Modern Yapı ve Kırsal Yaşam Birlikteliğinden Bir Görüntü

Kente akın eden kırsal nüfus yanında, kentsel alandan da başka kentlere veya yurtdışına beyin ve sermaye göçü olmuştur. Kente taşınan yoksulluğa karşılık, kentin iç dinamiklerini oluşturan zenginliklerin göç etmesi, adeta kentin içini boşaltmıştır. Bu kayıp, kentleşmenin en önemli öğelerinin erozyona uğramasıyla eşdeğerdir.

Diyarbakır’da yaşanan, kır-kent dengelerini kent lehinde değiştirmekte, şehirleşmenin önemli unsurlardan biri olan tarım dışı üretimler yeterince başarı alamamaktadır. Şehir olarak tanımlanan alanlarda her türlü tarımsal üretim faaliyeti

yapılabilmekte, buna karşın söz konusu üretimin yapılması gereken kırsal alanlarda üretimin yetersiz olduğu görülmektedir. Kırsalın boşalması ve üretimin azalması yönündeki bu gelişmeler varken, kent merkezinde de tüketim 'doludizgin' artmakta, artırılması yönünde ciddi girişimler yapılmaktadır. Ancak, köye geri dönüş projesi çerçevesinde, son iki yıldır, bu denge azda olsa düzelme eğilimi göstermektedir.

Diyarbakır'da, en zengin %20'lik grup gelirin %51'ini; en fakir %20 gelirin %7'sini alıyor. En zengin %10'luk grup gelirin %36'sını; en fakir %10 gelirin %3'ünü alıyor. En zengin %5 gelirin %25'ini; en yoksul %5 gelirin %1'ini alıyor (DİE 1994). Bu oranlar sosyal sınıflaşmanın bariz bir örneği kabul edilebilir.

Nüfus hareketliliğiyle beraber ailenin yapısında da değişimler, dönüşümler yaşanmıştır. Kente yerleşmeyle birlikte geleneksel geniş aile biçimleri giderek çekirdek aileye dönüşmektedir. Ancak kentteki çekirdek ailelerin hane halkı sayısı fazladır. İl genelinde ortalama hane halkı sayısı 6.7, merkezde ise 5.9'dur (DİE 2000).

Diğer taraftan kentleşme sürecine damgasını vuran ve aile temelinde yükselen cemaat ilişkileri ailelerin küçülmesi ve zayıflaması sonucu, giderek eski etkinliğini yitirmiştir. Bu durum, çocuklar ve gençler üzerindeki koruma-kollama davranışını zayıflatmış, çocukları eğitimsizliğe sürüklemiş, sokağa dökülmelerine neden olmuştur. Ayrıca, hane halkı nüfusunun fazla olması korumaya ilişkin sorunların artmasına neden olmuş, geleneksel yapının etkisiyle de kız çocukları ihmal edilmiştir. Bu tür değişimi yaşayan aileler ve gençler köy değer yargıları ile kent yaşantısı arasında çelişkiler yaşamaktadır. Özellikle, kırsal kesimlerden göç eden ailelerde değer yargılarından, namus ve şeref kavramları, kadın erkek ilişkileri, aile yapısı, evlilik ve cinsiyet rolleri açısından düzenlemede temel alınan değerler arasındadır. Bu değerler neticesinde son yıllarda KAMER'den alınan bilgilere göre; Diyarbakır merkezde 18 töre cinayet girişiminden 4'ü ölümlü sonuçlanmıştır. Bunların arasında 13-16 yaş grubundan çocuk yaşta kızlar da bulunmaktadır.

Kırsal kesimden kente doğru yaşanan yoğun göç, sosyal, kültürel, geleneksel ve sanatsal bir yok olmayı beraberinde getirmiştir. Tarihi ve mimari kent değeri yüzyıllar öncesine dayanan Diyarbakır değişik etnik toplulukları bir arada tutmuş, farklı kültürlerin zenginliğini yansıtan miraslara sahip olmuştur. Ancak, bilinç gerektiren sahiplik ve sorumluluk duygusunun oluşmaması korunması gerekli bu yapıları yıkıntıya dönmüştür. Tarihi değerler ile gecekondular iç içe geçmiştir.

Resim 8: Diyarbakır Etnik Zenginliğinden Bir Görüntü

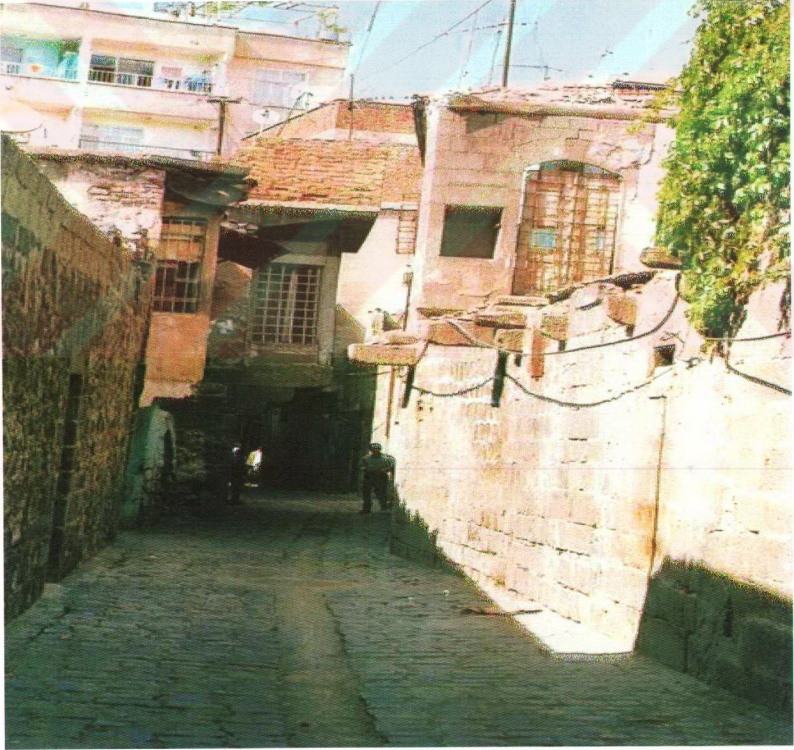

Resim 9: Gecekondu ve Tarihsel Yıkıntılardan Bir Görüntü

Diyarbakır ile bütünleşen ve bir çok şairi, yazarı, aydını, barındıran(Cahit Sıtkı Tarancı, Esmâ Ocak, Ziya Gökalp, Şair Sırrı Hanım) Sur İçi ve burada bulunan tarihi Diyarbakır evleri öncelikle bakımsızlık nedeniyle daha sonra da yoksul göçerlerin yerleşmesiyle harabeye dönüşmüşlerdir. Yıkılan, bozulan yerlerin kırmızı yapı tuğlalarıyla rasgele tamir edilmeye çalışılmasıyla, söz konusu anıtsal / tarihi kültürel yapılar mimari özelliklerini de yitirmişlerdir. Esmâ Ocak kendi imkanlarıyla sur içinde bulunan evini restore edip müzeye çevirmiştir. Ayrıca Cahit Sıtkı Tarancı'nın evi de korunmaya alınmıştır. Bir diğer 'Diyarbakır evi'de özel teşebbüsçüler tarafından restore edilip sanat merkezi olarak kullanılmaktadır (Dicle-Fırat Kültür ve Sanat Merkezi).

Resim 10: Tarihi Sur İçi Evleri ve Gecekonular

Resim 11: Yıkıntıya Dönen Tarihi Sur İçi Evlerinden Bir Görünüm

Köyden gelenlerin kente, kent yaşamına yabancı kalmaları, bir çok zorlukla karşı karşıya gelmeleri köy özelemlerini artırmıştır. Son yıllarda kent merkezinde bir çok ' Köy-Kafe'lerin açılması bunun göstergesidir.

Sonuç olarak; başta belirtildiği gibi; kentin yaratıcıları, kenti yaşayanlar, kenti inşa edenler, kenti tasarlayanlar, kenti yönetenler farklı boyutlarda karşımıza çıkmaktadırlar. Yaratıcıların yüklediği anlamlarla yaşayanların kenti anlamlandırma sürecindeki farklılıklar ve çelişkiler, mknatis kutuplarını andıran bir düalist yapı oluşturmaktadır.

8.1. Diyarbakır'da Nüfus Hareketlerine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Eğitim Sorunları

Çevreden büyük göç alan Diyarbakır'da mevcut okul öncesi eğitim kurumlarından, daha çok gelir ve eğitim düzeyi yüksek aileler ile çalışan annelerin çocukları yararlanmaktadır. Ancak, kırsal kesimden gelen ve aile çevresinde eğitim olanakları yok denecek kadar az olan çocuklar bu eğitimden yararlanamamaktadır. Diyarbakır merkezde 5 anaokulu bulunmaktadır. Ana okulu öğrencilerinin çok büyük bir bölümü, ilköğretim okulu bünyesinde açılan anasınıflarından oluşmaktadır. Ancak, bunlarda uygun derslik bulunamaması gibi nedenlerden dolayı, bunlarında çoğu standart dışıdır.

Diyarbakır il genelinde, özellikle terör ve göçler nedeniyle belirli ölçüde gerileyen okullaşma oranı, son yıllarda düzelmeye başlamıştır. Özellikle, kırsal alandaki küçük yerleşim birimlerinde 8 yıllık ilköğretim okulları açmak mümkün olmadığından, ortaya çıkan boşluğu doldurmak için ek önlemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Gerek kırsal alanda eğitim olanağı sunulmayan çocukların, gerekse maddi imkansızlıklar nedeniyle okula devam edemeyen il ve ilçe merkezlerindeki öğrencilerin öğrenimlerini sürdürebilmeleri için YİBO ve PİO türü okullar açılmaya başlamıştır. Ayrıca, söz konusu eğitim kurumlarındaki öğrencilerin büyük bir bölümü de taşınmalı eğitim içinde okula devam etmektedirler. Bu nedenle YİBO ve PİO'lar ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmaya başlamışlardır. Ancak son yıllardaki ekonomik kriz, bir çok öğrencinin okula kayıt yaptırmamasına rağmen daha sonra okula devam etmemesi gibi bir sorunun doğmasına yol açmıştır. İlköğretim basamağının temel sorunlarından biride sınıflardaki öğrenci sayılarının oldukça yüksek olmasıdır. Türkiye genelinde ortalama 35 olarak hedeflenen sınıf mevcutları, özellikle il merkezinde oldukça yüksektir.

Sınıf mevcutları açısından, ilköğretimde şehir merkezinde en yüksek değerlere ulaşılırken, ortaöğretimde ilçelerdeki mevcutların daha yüksek olduğu görülmektedir.8 yıllık zorunlu ilköğretim sonunda ortaöğretime olan talep hızla artarken, şehir merkezine göre alt yapısı yetersiz olan ilçe merkezlerinde büyük yığılmalar ortaya çıkmıştır.

Tablo 19: İl Genelinde Ortaöğretimdeki Öğrenci Durumu**2000-2001 ÖĞRETİM YILI**

	ŞEHİR			KÖY			TOPLAM		
	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam
Ortaöğretim	10.256	19.516	29.722	-	-	-	10.256	19.516	29.722
Toplam	90.775	131.160	221.935	25.716	41.919	67.135	116.491	172.579	289.070

2001-2002 ÖĞRETİM YILI

	ŞEHİR			KÖY			TOPLAM		
	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam
Ortaöğretim	11.118	21.195	32.313	-	-	-	11.118	21.195	32.313
Toplam	96.405	136.962	233.367	32.325	47.222	79.547	128.730	184.184	312.914

Kaynak: D.İ.G.P. Mayıs 2002:48.

8 yıllık zorunlu ilköğretim uygulaması ile birlikte, eski sistemdeki ilk ve orta okulların kapasitelerini artırmak için hemen hemen her okulun bahçesine ek binalar yapılmış ve öğrenciler yerleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak, bu durum, okul bahçelerini yetersiz hale getirmiştir. Ayrıca, ortaöğretime yönelik pansiyonların sınırlılığı, kırsal kesimdeki ilköğretim okullarından mezun oluyordur. Maddi imkanları bulunmayan öğrencilerin ortaöğretime devam edememelerini etkileyen önemli bir sorundur (D. İ. G. P. 2002: 49).

Diyarbakır kent merkezinde 44 ilköğretim, 18 lise bulunmaktadır. Özel statüde ise 5 lise, 3 ilköğretim okulu eğitime hizmet vermektedir. Mevcut okul sayısı, 233.367 öğrenci sayısı ile karşılaştırıldığında yetersizlik ortaya çıkmaktadır (M.E.B Web Sayfası).

Diyarbakır il genelinde okuma-yazma bilmeyen nüfusun oranı Türkiye ortalamasının 10-15 puan üzerindedir. Bu durum, female / kadın grup açısından daha da çarpık bir tablo sergilemektedir. Diyarbakır da 6 yaş ve üzerindeki nüfusunun okur-yazarlık oranlarının düşük düzeyde kalmasının nedenlerinden biri de, özellikle, belirli bir yaş düzeyinin üzerindeki kadın nüfusunun büyük ekseriyetinin Türkçe bilmemesidir.

Tablo 20: Genelinde Okur-yazarlık Oranları(%)

	Okur-yazar	Okur-yazar değil	Toplam
KADIN NÜFUS	39	61	100
ERKEK NÜFUS	37	63	100

Kaynak: D.İ.G.P. Mayıs 2002

1966 tarihinde, Ankara Tıp Fakültesi bünyesinde öğretime açılan Tıp Fakültesiyle öğretime başlayan Dicle Üniversitesi, bünyesindeki Fakülte ve yüksekokullar ile günümüzde çok geniş bir kitleye eğitim ve sağlık hizmetleri sunmaktadır. Dicle Üniversitesi Diyarbakır'ın eğitim ve kültür merkezi durumundadır. Kültürel, ekonomik, mimari ve tarımsal açıdan bölgenin gelişmesine katkı sağlayan faaliyetleri ve öğrenci-öğretim üyesi kapasitesiyle kente önemli bir yere sahiptir.

8.2. Diyarbakır'da Nüfus hareketlerine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Sağlık Sorunları

Ülkemizde, 1961 tarihinde kabul edilen 224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Yasa Çerçevesinde, 1965 yılında Diyarbakır'da sağlık hizmetleri sosyalleşmiştir. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi, sağlık hizmetlerinin bir devlet görevi olduğu anlayışından hareketle, sağlık hizmetlerini yurttaşların yaşadığı en uç yerlere kadar yayarak, herkesin bu hizmetlerden hakça yararlanılmasını; koruyucu ve iyileştirici sağlık hizmetlerinin bir arada yürütmesini ve halkın sağlık hizmetlerine katılımını sağlayarak toplumun sağlık düzeyini geliştirmeyi amaçlayan örgütlenme ve hizmet biçimidir. Sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde esas alınacak en temel ilke nüfusa göre örgütlenme modelidir. Bu amaçla, belirli bir nüfusun yaşadığı coğrafi bölgedeki sağlık hizmetleri için sağlık ocakları kurulmuştur. İdeal olan 5-10.000 kişi için bir sağlık ocağı inşa edilmelidir (D.İ.G.P.2002:53). Ancak, il genelinde bu standardın yakalanmadığı / çok altında kaldığı söylenebilir.

Diyarbakır il genelinde toplam 77 sağlık ocağı vardır. Sağlık ocağı başına düşen ortalama nüfus Türkiye ortalamasının üzerindedir. Sağlık ocaklarında çalışan sağlık personelleri başına düşen nüfus da Türkiye ortalamasından fazladır. Örneğin, Tablo 21'de görüldüğü gibi Köy sağlık evlerinin %88'inin ebisi yoktur.

Tablo 21: Diyarbakır ve Türkiye Genelindeki Sağlık Ocakları Verilerinin Karşılaştırılması

	Türkiye	Diyarbakır
Sağlık Ocağı Sayısı	5.700	76
Sağlık ocaklarında çalışan hekim sayısı	11.461	17.833
Hekim olmayan SO sayısı	665	7
Hekim olmayan SO oranı (%)	11.6	9.0
Hekim başına düşen ortalama nüfus	4.435	8.020
Sağlık ocaklarında çalışan ebe sayısı	20.355	259
Ebe başına düşen ortalama nüfus	3.209	5.233
Sağlık ocaklarında çalışan hemşire sayısı	10.363	187
Hemşire başına düşen ortalama nüfus	6.302	7.248
Sağlık ocaklarında çalışan sağlık memuru sayısı	6.431	106
Sağlık memuru başına düşen ortalama nüfus	10.156	12.786
Köy sağlık evi sayısı	11.675	204
Ebesi olmayan köy sağlık evi sayısı	7.713	180
Ebesi olmayan köy sağlık evi oranı (%)	66,0	88,0
Sağlık ocakları bina durumu	3.842	64
Kendi binasında sayı (%)	67,2	84,0

Kaynak: TSH Genel Müdürlüğü Çalışma Yılı Raporu 2000

İl Sağlık Müdürlüğü verilerine göre, kent merkezinin 24 sağlık ocağı, 18 Sağlık Evi, 3 AÇS-AP (Ana-Çocuk Aile Planlaması) merkezi, 2 VSD (Verem Savaş Dispanseri) vardır.

Yine kurum-birim verilerine göre, 728.308 olan kent merkezi nüfusu baz alındığında sağlık ocağı başına düşen ortalama nüfusun 30.000 üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu rakamlar sağlık ocağının hitap etmesi gereken ideal nüfus miktarının 5-10.000 kişi olması dikkate alındığında, yetersizlikleri bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.

İlin mevcut nüfusu ve nüfus artış hızları göz önüne alındığında, halk sağlığı korumasında ve birinci basamak muayene ve tedavi hizmetlerinde önemli bir fonksiyon üstlenen sağlık ocaklarının sayı ve personel açısından yetersiz olduğu söylenebilir. Bu durum daha fazla sayıda insanın ikinci ve üçüncü basamak tedavi- tetkik merkezleri olması gereken hastanelere yığılmasına neden olmaktadır. Bu yığılma sağlık

problemlerinin çözülmesini engellemek ve hatta sorunun daha bir komplike, içinden çıkılmaz hale gelmesine zemin hazırlamakta / yol açmaktadır. .

İl genelinde 17 adet yataklı tedavi kuruluşu olup, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olanlar hariç, bunlardan 3'ü özel, biri Araştırma-Eğitim Hastanesi niteliğindedir. 14'ü Sağlık Bakanlığına, biri SSK'ya, biri YÖK'e bağlıdır. İki tanesi ise özeldir. Bu hastanelerde toplam 3880 personel kadrosu, 2980 fiili hasta yatağı vardır. Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerinin 5'inde uzman hekim yoktur ve bir tanesi faal değildir. 10.000 kişiye düşen yatak sayısı ise 21,4 olarak hesaplanmıştır. 10.000 kişiye düşen yatak sayısı (21.1) Türkiye ortalamasından (25,8) düşüktür (TSH Genel Müdürlüğü Çalışma Yılığ 2000).

İlin nüfusu ve nüfus artış hızı dikkate alındığında, yataklı kurumların ve özel sağlık kuruluşlarının yetersiz olduğu ileri sürülebilir. İl sağlık verilerine göre, il merkezinde, yataklı sağlık kurumlarının polikliniklerinde, her doktora günlük ortalama 70'e yakın hasta düşmektedir. Bu sağlık problemlerinin çözümünü zorlaştırmaktadır. Ekonomik olanakların yetersiz olması nedeniyle, birçok hastanın tedavi olamadığı ve tedavisine devam edemediği bilinmektedir.

Nüfus yoğunluğu ve alt yapı yetersizliği nedeniyle su ve besinlerle bulaşan hastalıkların yaygın olduğu gözlenmektedir. Yine ekonomik yetersizlik ve bilinçsizlik nedeniyle, bir çok kadın hastanelerde doğum yapamamakta, evde yapılan doğumlar ise anne ve çocuk sağlığında önemli problemler yaratmaktadır. İl Sağlık Müdürlüğü verilerine göre, Diyarbakır da uzman sağlık personeli yardımı olmadan doğum yapan kadınların oranı %29,5 iken Türkiye genelinde %5,77'dir (İl Sağlık Müdürlüğü Verileri 2001).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihinin bilinen ilk göçünü İ.S. 363 yılında alan Diyarbakır kent merkezi, politnik dokunun meydana getirdiği kültürler mozaiki görüntüsünü günümüze kadar, değişerek de olsa, devam ettirmiştir. Günümüzde de sürekli göç alan bir merkez konumunda bulunan Diyarbakır, nüfusunu sayısal olarak hızla arttırırken, ne yazık ki, artan nüfusunun alt yapı ve üst yapı ihtiyacını karşılayamaz duruma gelmiştir.

1990'lı yıllara kadar kırdan-kente doğru gerçekleşen göç, göç edenlerin kendi iradeleri ve tercihleri çerçevesinde ekonomik ve sosyal gerekçeleriyle gerçekleşmiştir. Ancak, 1990 sonrasında göç edenlerin, istemleri dışında yaşadıkları süreç, buldukları ortamda, kendi koşullarında, bildikleri ya da geldikleri gibi bir yaşamı sürdürme özlemi ve doğal olarak da çizgisini oluşturma gayreti göstermişlerdir. Kentsel mekandaki kalış sürelerinin uzaması ve varlıklarının önlenemez artışı, kenti kendi lehlerine çevirerek kent yaşamına katılmaya çalışmalarına neden olmuştur.

Kent nüfusunun yaşam için ihtiyaç duyduğu altyapı, sosyal donatı alanları ve konut gereksinmesi için yöntem araştırmaları yapılırken, kırsal kesimden kent merkezine yaşanan göçün de durdurulması gerekmektedir. Göçün durdurulması için, sebeplerinin detaylı olarak incelenmesi ile birlikte, kentin çekici etkisinin kırılması, kırsal alandaki itici öğelerin ortadan kaldırılması en azından azaltılması/askariye indirgenmesi gereklidir. Bu çerçevede, Devlet Planlama Teşkilatının VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında, kırsal alanda istihdamın artırılması, insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi, geliri artırıcı ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, etkili örgütlenme ve her düzeyde katılımcılığı teşvik ederek sivil toplum örgütlerinin karar alma süreçlerine katılmalarını artırıcı düzenlemelerin yapılması öngörülmektedir.

Planda, kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılmasında merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içerisinde çalışmalarının sağlanacağına; tarıma dayalı sanayiinin geliştirilerek, paketleme, muhafaza etme ve pazarlama yöntemleri konusunda gerekli teknik desteğin verileceğine; sulama projelerinin, arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetleri ile birlikte yürütülmesine önem verileceğine; kırsal alanda yaşayan nüfusun gelirini artırmak ve işsizliği azaltmak için yöresel potansiyeli bulunan turizm, el sanatları, hayvancılık, dokumacılık gibi alanlarda girişimcilerin destekleneceğine vurgu yapılmaktadır.

Zorunlu göçün son yıllarda durduğu göz önüne alındığında, göçün diğer nedenleri arasında yer alan eğitim olanakları yaygınlaştırılarak artırılmalı, toprak reformu gibi

konularda çözümlerin üretilmesi ve kırsal kesimdeki sosyal yaşamın canlandırılması kırdan kente göç oranını düşürecektir. Kent merkezinin gelecekte alacağı göç oranının düşmesi, mevcut nüfusun sorunlarının çözümünü hızlandıracacağı gibi, kentin planlanan şekliyle gelişmesini de kolaylaştıracaktır.

Gerek tarihsel ve kültürel açıdan, gerekse sahip olduğu eşsiz mimari üslup ve yapı konstrüksiyonu bakımından istisna bir yere sahip olan Diyarbakır kenti dokusunun yapılanmasına yönelik büyük ölçekli projeler geliştirilmeli, gecekondü önleme bölgeleri tespit edilip toplu konut alanları oluşturulmalıdır. Kentin yapısı, insanlara sadece barınak sağlayan bir mekan olmaktan kurtarılacak bir duruma kavuşturulmalıdır. Sadece barınma ihtiyacının karşılanmasının kentleşme için yeterli olamayacağı açıktır.

Yöredeki kaynakların ekonomik ve sosyal faydayı azami ölçüde sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve Diyarbakır diğer iller arasındaki gelişmişlik düzeyinin en aza indirilmesi temel hedefler arasında yer almalıdır. Bu nedenle, Diyarbakır'daki yatırımlarda ve devletin yardım politikalarının belirlenmesinde, kentin sosyo-ekonomik yapısı ve potansiyelleri dikkate alınmalıdır.

Diyarbakır'ın diğer illerle arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması, kentin geri kalmış bölgelerinde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi ve kente büyük yük getiren göç eğiliminin istikrarlı bir dinamığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu çerçevede, kentin kendine özgü özellikleri, farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri ile temel sorunları göz önünde bulundurularak potansiyellerinin belirlenmesine yönelik bölge planlama çalışmaları başlatılmalıdır.

Kente mahalli idareler, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile oluşturulacak bir kent konseyinin kurularak, kentte potansiyeli olan geri kalmış yerlerde, gelir artırıcı ve uygulamaya yönelik küçük ölçekli bölgesel projeler oluşturulup, uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır.

Sosyal yaşamı daha kaliteli ve cazip hale getirecek faaliyet kollarının başında turizm, sağlık tesisleri ve eğitim kurumları gelir. Bu bakımdan, büyük ölçekte istihdam oluşturabilecek, sosyal ve kültürel yaşamın geliştirilmesine önemli katkılar sağlayabilecek bir sektör olan turizm, yeni özendirme politikaları ile teşvik edilmeli ve konaklama altyapısı geliştirilmelidir. Bu amaçla, bölgedeki tarihi ve kültür mirası bütün eserler restore edilmeli, turizm acentaları tarafından düzenlenen turların bölgeye uzatılması için girişimlerde bulunmalıdır.

İlimizde yapıımı devam eden sağlık tesislerinin yapımının bir an önce tamamlanması, araç, gereç ve personel eksiklerinin tamamlanması gerekmektedir. İlimizin

ihtiyaçlarına cevap verecek sayıda okul yapılmalı, eksik olanlarda ise öğretmen sayısı tamamlanmalıdır.

Yeni sanayi alanlarının oluşmasında önemli bir işlev gören ve altyapısı devlet tarafından hazır olarak girişimlere sunulan OSB uygulamalarına ek olarak, KOBİ'lerin yaygınlaştırılması için örnek sanayi siteleri uygulaması başlatılmalıdır. Diyarbakır ili sanayisinin gelişmesinin sağlanması gerekir. Bölge genelinde uygulanması gereken sanayii teşvik yasalarının revize edilerek, etkinliğinin artırılmasına gidilmelidir. Ayrıca, bölgede ve il özelinde 20 yıla yakın bir süreden beri kalkınmayı ve gelişmeyi önleyen terör ve güvenlik sorunlarının istihdam alanlarının artması ile, etkisini kaybedeceğinin göz önünde bulundurulması gerekir.

Kırsal kesimden gelerek kent çevrelerindeki sağlıksız yapılarda yaşayan işsiz nüfusun kent ile uyumunu ve bütünleştirmelerini sağlamak üzere, istihdam sorununun çözümüne yönelik, meslek edindirme çalışmaları başlatılmalıdır. Toplu konut idare başkanlığınca konut finansman ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilmelidir.

Yanlış ve sağlıksız yapılaşma, enerji ve su kaynakları yetersizlikleri, çevre kirliliği, ulaşım ve önemli boyuttaki işsizlik ile sosyal altyapı sorunlarının çözümü Diyarbakır'ın çevresini de kapsayacak şekilde bölge planları çerçevesinde ele alınmalıdır.

Değişen dinamikleri, ekonomik ve sosyal yapısı ile kentte atıl kalan fonksiyonların kaldırılması, veya işlevlerinin değiştirilmesi; kent halkının yıllardır özlem duyduğu sağlıklı sosyal konut alanları ve rekreasyon alanları oluşturarak insanların ihtiyaçlarına cevap verilmesi; kentte var olan nüfus yoğunluğunun köye dönüş projeleri ile azaltılmaya çalışılması; planlama pratiği açısından uygun olmayan lineer ticaret formunun değiştirilmesi ve kentte birkaç ticaret merkezi oluşturarak homojen bir düzenin oluşturulmaya çalışılması; kentteki tarihi değerlerin koruma altına alınması, bakımlarının yapıp yerli ve yabancı turistlerin ziyaretlerine imkan tanıyarak kent ekonomisinin canlandırılması; kentin ilk kurulduğu İç Kale'nin fonksiyonun yada fonksiyonlarının değiştirilmesi, resmi kurumların bir araya toplanarak resmi işlevler kolaylaştırılırken, konut ihtiyacı için kullanılacak olan kentsel arsa miktarının artırılmaya çalışılması; sanayi alanlarının OSB'ye taşınması ve kentte boş alanlar oluşturularak ihtiyaç duyulan fonksiyonların oluşturulması; otogarın bulunduğu yerden taşınması; Dicle Üniversitesi'nin kuzeyinde Sur Belediyesi sınırları içinde kalan sahanın bölge parkı şeklinde düzenlenmesi, plan kapsamında tarım alanlarının mutlak olarak korunması; kırsal bölgelerden göç eden insanların köylerine dönmeleri ile kentsel alanların nüfus yoğunluğunun düşürülerek kent insanları için konut ihtiyacının daha rahat karşılanması gerekmektedir. Diyarbakır surları

ve Sur İçi evleri civarında yoğunluk azaltılması ve nüfusun yapılacak yeni alanlar ve toplu konut alanlarına kaydırılması ile insani, yaşanabilir bir yoğunluk ile kentsel aktivitelerden optimum seviyede faydalanabilecek bir kent yaşam çevresinin oluşturulması, üniversite alanının ekolojik ve doğal çevresinin aynen korunması, Hevsel Bahçelerinin sağlıklılaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKURGAL,E,**Anadolu Kültür Tarihi**, Ankara, 1998.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları**, Özkan Matbaacılık, Ankara, 1998.
- BAYHAN, Vehbi, **“Sanayileşme Sürecinde Anomi ve Yabancılaşma”** İnönü Ün, Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 2, Sayı 1, Ağustos, Malatya, 1991.
- BAYHAN, Vehbi, **“Türkiye’de İç Göçler ve Anomik Kentleşme”** II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 20-22, Kasım, Mersin, 1966.
- BEHSANOĞLU, Şevket, **Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi**, I.Cilt, D.B.B. Yayınları, İstanbul, 1997.
- BEHSAOĞLU, Şevket, **Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi**, II.Cilt, D.B.B. Yayınları, İstanbul, 1997.
- BEŞİKÇİ, İsmail, **Doğu Anadolu’nun Düzeni I. Cilt**, Yurt Kitap Yayını, Ankara, 1992.
- BEŞİKÇİ, İsmail, **Doğu Anadolu’nun Düzeni II.Cilt**, Yurt Kitap Yayını, Ankara, 1992.
- CİHAN, Ahmet **“Sosyoloji Kongresi Bildirisi”** 2004.
- ÇİLİNGİROĞLU, A, **Urartu Tarihi**, İzmir,1999.
- D.P.T. Web Sayfası, [www. dpt.gov.tr](http://www.dpt.gov.tr)
- DİE Diyarbakır Nüfus Sayım Sonuçları, 1927’den 1937’e
- DİSKİ, **Nüfus ve İmar Planlaması**, Mastır Plan Fizibilite Raporu, 2001.
- Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi, **2002 Çalışma ve Tanıtım Raporu**, D.B.B. Yayınları, Diyarbakır, 2002.
- **Diyarbakır İli Gelişme Planı**,Diyarbakır,2002.
- Diyarbakır Valiliği, [www. diyarbakir. gov.tr](http://www.diyarbakir.gov.tr).
- DÜPAK, **Diyarbakır İli Gelişme Planı**, (İkinci Ön Raporu), Mayıs, Diyarbakır, 2002.
- ERKAN, Rüstem, **Kentleşme ve Sosyal Değişme**, Bilim Adamı Yayınları, Ankara, 2002.
- Esenyurt Belediyesi, [www. esenyurt. bld. gov.tr](http://www.esenyurt.bld.gov.tr).
- IŞIK, Oğuz, **“ Modernizmin Kenti / Postmodernizmin Kenti”** Birikim Dergisi, Sayı: 53, Eylül 1993.
- **“GÖÇ: ‘Normal Bir Travma’** “ Birikim Der, Sayı: 53, Eylül, 1993.

- İÇLİ, Tülin **Türkiye’de Suçlular**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1992.
- **İl Sağlık Müdürlüğü Verileri**, Diyarbakır, 2000.
- İSPİR, Eyüp G. , **Şehirleşme ve Meseleleri**, Gazi Büro Yayınları, Ankara, 1991.
- KELEŞ, Ruşen, **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.
- KELEŞ, Ruşen, **Kentleşme ve Konut Politikası**, Ankara Üniversitesi, SBF Yayınları, Ankara, 1984.
- KONGAR, Emre, **Kentleşen Gecekondular yada Gecekondulaşan Kentler Sorunu**, T.G.A.V. Yayını, Ankara, 1982.
- LAÇİNER, Ömer, “ **Kentlerin Dönüşümü**”, Birikim Dergisi, 86-87 Haziran-Temmuz, 1996.
- Mille Eğitim Bakanlığı [www. meb.gov.tr](http://www.meb.gov.tr).
- ÖZDOĞAN, A. **Neolitik İn Turkey**, İstanbul, 1999.
- ÖZER, Ahmet, “**Güneydoğu’da Kentleş(me)me Dramı**” Görüş Dergisi, Sayı: 34, Şubat-Mart, 1998.
- ÖZKAYA,V. - SAN, O. - YILDIZHAN, H. “**Körtik Tepe Kazıları**”, ”Salvage Project of the Archaeological Heritage”, of the Ilisu Dam Reservoirs Activities in 2000,Ankara,2002.
- **Salname-i Diyarbekir**, I.Cilt, D.B.B. Yayınları, İstanbul, 1999.
- **Salname-i Diyarbekir**, II.Cilt, D.B.B. Yayınları, İstanbul, 1999.
- **Salname-i Diyarbekir**, III.Cilt, D.B.B. Yayınları, İstanbul, 1999.
- **Salname-i Diyarbekir**, IV.Cilt, D.B.B. Yayınları, İstanbul, 1999.
- SAMİ, Kamuran, **GAP’ın Uygulanmasıyla Diyarbakır’da Ortaya Çıkacak Konut Gereksinmesi İçin Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesi**, D.T. ve S.O. Yayınları, İstanbul, 1989.
- SARIBAY, Ali Yaşar, Postmodernite, **Sivil Toplum ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- SEVİNÇ, Ahmet, **Habitat II’nin 5. Yılında GAP’ta Yerleşim ve Konut Sorunları Sempozyumu**, Diyarbakır 2001.
- SEZAL, İhsan, **Şehirleşme**, Ağaç Yayınları, İstanbul 1992.
- **T.C. Başbakanlık D.İ.E. 2000 Genel Nüfus Sayımı**, 21-Diyarbakır, Ankara, 2002.
- T.M.M.O.B, **Bölge İçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması**, T.M.M.O.B. Yayınları, Ankara, 1998.

- TOLAN, Barlas, **Çağdaş Toplumun Bunahımı, Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara, 1981.
- TOLAN, Barlas, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Adım Yayınları, Ankara 1991.
- TUNA, Korkut, **Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme**, Edebiyat Fakültesi, Basımevi, İstanbul, 1987.
- TUNCER, Orhan Cezmi, **Diyarbakır Camileri**, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara,1996.
- TUNCER, Orhan Cezmi, **Diyarbakır Evleri**, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara,1999.
- YAKAR, J. **Prehistoric Anatolia**, 1991,Tel-Aviv.

